

# Potencijali razvoja zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji - primjer Varaždinskih toplica

---

**Blaži, Margareta**

**Undergraduate thesis / Završni rad**

**2022**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:965612>

*Rights / Prava:* [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-11-25**



*Repository / Repozitorij:*

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)



Sveučilište Jurja Dobrile u Puli  
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

**MARGARETA BLAŽI**  
**POTENCIJALI RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA U VARAŽDINSKOJ**  
**ŽUPANIJI – PRIMJER VARAŽDINSKIH TOPLICA**  
Završni rad

Pula, 2022.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli  
Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“

**MARGARETA BLAŽI**  
**POTENCIJALI RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA U VARAŽDINSKOJ**  
**ŽUPANIJI – PRIMJER VARAŽDINSKIH TOPLICA**

Završni rad

**JMBAG: 0303088712, redovita studentica**

**Studijski smjer: Preddiplomski sveučilišni studij Kultura i turizam**

**Predmet: Posebni oblici turizma**

**Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti**

**Mentorica: Doc. dr. sc. Nataša Urošević**

Pula, kolovoz 2022.



## **IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI**

Ja, dolje potpisana Margareta Blaži, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

Margareta Blaži

U Puli, 20. rujna 2022.



## **IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA**

Ja, Margareta Blaži dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom Potencijali razvoja zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji-Primjer Varaždinskih toplica upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 20. rujna 2022.

Potpis

Margareta Blaži

## Sadržaj

1. Uvod .....	1
2. Varaždinska županija.....	2
2.1. Prirodno-geografska obilježja Varaždinske županije .....	2
2.2. Turizam Varaždinske županije .....	3
3. Grad Varaždinske Toplice .....	7
4. Zdravstveni turizam kao oblik turizma posebnih interesa .....	10
4.1. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u svijetu .....	11
4.2. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj.....	13
4.3. Zdravstveni turizam i njegove vrste .....	16
4.3.1. Medicinski turizam .....	17
4.3.2. Lječilišni turizam .....	18
4.3.3. Wellness turizam .....	20
5. Analiza zdravstvenog turizma u Hrvatskoj.....	22
5.1. Pružatelji usluga i ponude u zdravstvenom turizmu .....	23
5.2. Analiza razvoja zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji.....	24
5.3. Objekti i ponuda zdravstvenog turizma u Varaždinskim Toplicama.....	26
6. Studija slučaja: Potencijali razvoja zdravstvenog turizma na primjeru Varaždinskih toplica .....	27
6.1. Metodologija istraživanja .....	27
6.2. Rezultati provedenog istraživanja.....	27
6.3. Analiza rezultata provedenog istraživanja .....	30
6.4. SWOT analiza: Potencijali razvoja zdravstvenog turizma na primjeru Varaždinskih toplica .....	31
7. Zaključak .....	34
Popis literature.....	35
Popis slika i priloga .....	39
Sažetak.....	50
Summary .....	51

## 1. Uvod

Tema ovog završnog rada su potencijali razvoja zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji s posebnim naglaskom na Varaždinske Toplice. Predmet rada je ponuda zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji, a posebno u gradu Varaždinske Toplice. Cilj rada je upoznavanje s aktualnim stanjem u svrhu analize razvojnih potencijala zdravstvenog turizma Varaždinske županije. Svrha rada je elaborirati potencijalni doprinos zdravstvenog turizma u održivom razvoju Varaždinske županije. Polazna hipoteza je da su Varaždinske Toplice ključni faktor razvoja održivog turizma Varaždinske županije, a posebno kao destinacije zdravstvenog turizma. Tijekom pisanja ovog završnog rada koristila sam se metodom analize i sinteze stručne literature te metodom intervjuja.

Nakon uvodnog poglavlja u kojem su definirani tema i predmet rada, cilj i svrha istraživanja, u drugom poglavlju predstavljena je Varaždinska županija, njene prirodno-geografske karakteristike i turistička kretanja. Treće poglavlje opširnije obrađuje grad Varaždinske Toplice, njegov povijesni razvoj i značaj koji ima kao destinacija zdravstvenog turizma. U četvrtom je poglavlju definiran zdravstveni turizam kao oblik turizma posebnih interesa te elaboriran povijesni razvoj zdravstvenog turizma u svijetu i Hrvatskoj te su obrađeni podtipovi zdravstvenog turizma: medicinski, lječilišni i *wellness* turizam. Peto poglavlje bavi se trenutnim stanjem zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, s posebnim naglaskom na ponudu i pružatelje usluga zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji. U završnom dijelu rada predstavljena je studija slučaja: potencijali razvoja zdravstvenog turizma na primjeru Varaždinskih Toplica, kroz prikaz rezultata istraživanja i analize stavova ključnih dionika o daljnjem razvoju zdravstvenog turizma u Varaždinskim Toplicama.

## 2. Varaždinska županija

Varaždinska županija prvi se put spominje u povelji hrvatsko-ugarskog kralja Bele III. i smatra se najstarijom županijom Republike Hrvatske. Prostire se na površini od 1261 km<sup>2</sup> i dijeli se na 6 gradova i 22 općine. Grad Varaždin središte je županijske upravne vlasti i kulture, a osim titule jednog od najstarijih gradova, od 1757. do 1776. kao administrativno središte imao je status glavnog grada Hrvatske.<sup>1</sup> Prema najnovijim statističkim podacima Državnog zavoda za statistiku 2021. u Varaždinskoj županiji popisano je 161 820 stanovnika županije.<sup>2</sup>

### 2.1. Prirodno-geografska obilježja Varaždinske županije

Varaždinska županija nalazi se na sjeverozapadu Hrvatske, a ujedno i na rubnom panonskom području. Županija se dijeli na dravsko porječje, koje čini veći dio županije i manji dio županije koji pripada savskom porječju, a ova dva porječja odvojena su Kalničkim gorjem i Ivanščicom. Županiju okružuju Međimurska, Koprivničko-Križevačka, Zagrebačka i Krapinsko-Zagorska županija. Također, graniči sa Slovenijom, a bitna je blizina i s mađarskom i austrijskom granicom. Osim toga, županija se nalazi na križanju europskih cestovnih i željezničkih puteva koji se križaju na području grada Varaždina. Pravac sjever-jug povezuje Panonsku nizinu s Jadranom, dok drugi pravac zapad-istok prati dolinu rijeke Drave te povezuje Sloveniju s istočnom Hrvatskom.<sup>3</sup>

Županija je smještena na rubnom panonskom području, a sastoji se od tri osnovne reljefne cjeline i to naplavne ravnice, brežuljaka i gorja. Radom rijeke Drave nastala je najveća naplavna ravnica odnosno nizina uz grad Varaždin, od pobrđa ističe se Macejsko pobrđe i istočne Haloze, dok se od gorja ističe Ivanščica, Ravna gora i Kalničko gorje. Također, županija predstavlja važno hidrografsko čvorište. Rijeka Drava predstavlja glavni vodotok, a uz nju značajne su Bednja, Plitvica i Lonja.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Skočibušić, K., *Varaždinska županija - monografija i informativni vodič*, Varaždin, Mediaks, 2017., str. 15-16.

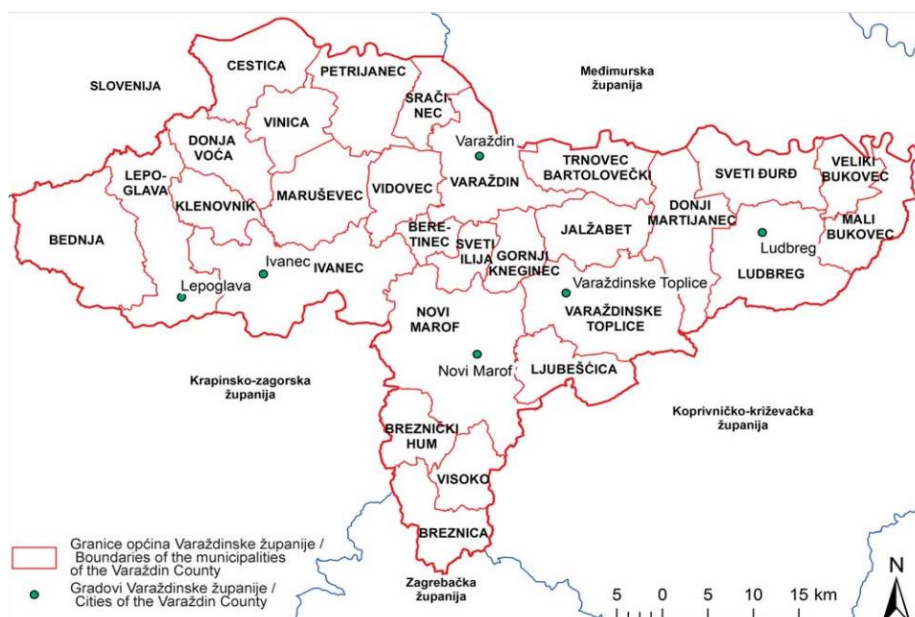
<sup>2</sup> <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/> posjećeno 11. kolovoza 22.

<sup>3</sup> Horvat, S. i dr., *Varaždinska županija - priručnik za zavičajnu nastavu*, Zagreb, Školska knjiga, 1996. str. 5-6.

<sup>4</sup> D. Harjač i dr., *Prometno-geografska obilježja Varaždinske županije – stanje i perspektive razvoja*, *Acta Geographica Croatica*, Vol. 41./42. No. 1., 2015., dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/306210> posjećeno 13. kolovoza 22.



Slika 1: Geografski položaj Varaždinske županije



Izvor: D. Harjač i dr., *Prometno-geografska obilježja Varaždinske županije – stanje i perspektive razvoja*:

<https://hrcak.srce.hr/file/306210> (posjećeno 13. kolovoza 22.)

## 2.2. Turizam Varaždinske županije

Varaždinska županija prepoznatljiva je po bogatoj kulturno-povijesnoj baštini i netaknutoj prirodi. Zbog različitih aktivnosti i događanja koji se organiziraju tijekom godine destinacija se smatra izletnički najatraktivnijom u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Park šume, spomenici prirode, spomenici parkovne arhitekture i brojni spomenici kulture samo su neke od atrakcija u kojima turisti mogu uživati. Kulturni turizam jedna je od najznačajnijih vrsta turizma u Varaždinskoj županiji, a u toj se kategoriji posebno ističe grad Varaždin.

Grad Varaždin poznat je i kao barokni Varaždin zbog svoje dobro očuvane umjetničke i spomeničke baštine. U njegovoj povijesnoj gradskoj jezgri mogu se naći palače, vile, javne zgrade i vrijedne kuće i to u stilu secesije, rokoka, klasicizma te baroka. Jedna od najstarijih zgrada u Varaždinu sagrađena je u 15. stoljeću, a radi se o Gradskoj vijećnici. U njoj i danas stoluje gradonačelnik. Stari grad nosi kulturno-povijesnu i simboličku vrijednost za grad Varaždin, a neprestano se mijenjao i nadograđivao od 15. do 18. stoljeća. Bio je u vlasništvu mnogih plemićkih obitelji, a najduže u posjedu obitelji Erdödy koja mu je gradnjama i preuređenjima dala novu vrijednost. Gradsko groblje također je jedan od simbola Varaždina, a nastalo je krajem

18. stoljeća. Za njegov današnji izgled zaslužan je Herman Heller, koji je početkom 20. stoljeća uredio groblje.<sup>5</sup> Osim groblja i muzeja Stari grad ističe se i manifestacija Špancirfest. To je najdugovječniji i najraznovrsniji festival Varaždinske županije koji se održava zadnjih deset dana krajem kolovoza već više od dvadeset godina. Tijekom festivala ulice, trгови dvorišta i parkovi pretvaraju se u plesne, glazbene i performerske pozornice, a sve to prati bogata gastronomska ponuda.<sup>6</sup>

Ivanec je grad smješten podno najviše planine Hrvatskog zagorja – Ivančice i na desnoj obali rijeke Bednje. Grad je poznat po dugogodišnjoj rudarskoj tradiciji i starom viteškom redu, Ivanovci. Nakon Ivanovaca grad je bio u posjedu drugih plemićkih obitelji, no za njegov je razvoj najviše zaslužna obitelj Kukuljević-Sakcinski, koja je njime upravljala od sredine 19. stoljeća. Danas je Ivanec moderan grad te predstavlja kulturno, gospodarsko i obrazovno središte na zapadu Varaždinske županije. Razne crkve na ovom području predstavljaju kulturno-povijesne spomenike, a među njima je i crkva sv. Marije Magdalene. Najviše pozornosti ipak privlači Ivančica, koja svojim bogatim reljefom i visinom od 1060 m privlači planinare iz cijele Hrvatske pa i šire. Osim planinarenja planina je popularna za padobransko jedrenje.<sup>7</sup>

Lepoglava, mjesto podno Ivančice, ima važno povijesno, kulturno, umjetničko i znanstveno značenje. Tamo je osnovana prva hrvatska gimnazija 1503. zahvaljujući pavlinima, a krasi je i razne barokne crkve s bogato oslikanim zidovima i freskama koje su do danas djelomično očuvane. Nakon ukinuća pavlinskog reda samostan u njihovu posjedu pretvoren je u kaznionicu u kojoj je bio zatočen i Josip Broz Tito. U Lepoglavi se može naći i fosilni vulkan nastao prije 22 milijuna godina, a naziva se Gaveznicica te je zakonski zaštićen kao šesti geološki spomenik prirode u Hrvatskoj. To je ujedno i nalazište poludragog kamenja „lepoglavskog ahata“. Grad je poznat i po čipki koja je 2009. uvrštena na UNESCO-ovu listu nematerijalne svjetske baštine. Lepoglavske žene stoljećima prenose vještinu izrade čipki koje nose simbol ljepote i kreativnosti.<sup>8</sup>

Ludbreg ili popularno nazvan Centar svijeta nalazi se na obroncima Kalnika i uz ravnice rijeke Bednje. Jedan je od najstarijih gradova u Hrvatskoj, poznat po svojoj

---

<sup>5</sup> Skočibušić, K., op. cit., str. 45.

<sup>6</sup> <https://www.spancirfest.com/o-spancirfestu/> posjećeno 13. kolovoza 22.

<sup>7</sup> Skočibušić, K., op. cit., str. 49.

<sup>8</sup> Ibidem, str. 53.

dugoj povijesti i dobro očuvanoj kulturnoj baštini. Tu se najviše ističu ostaci iz rimskog doba. Na mjestu današnjeg Ludbrega Rimljani su izgradili naselje loviju, čiji se ostaci mogu i danas pronaći u samom centru grada. Ti ostaci su istraženi te pretvoreni u arheološki park u kojem se posjetitelji mogu upoznati s načinom života u antici i prepoznati važnost naselja za povijest Varaždinske županije.<sup>9</sup> No Ludbreg je ipak najviše poznat po prošteništu Presvete Krvi Kristove. Vjeruje se da se tijekom održavanja Svete mise 1411. dogodilo čudo te da se vino koje je svećenik posvećivao, usprkos njegovoj sumnji, pretvorilo u krv Isusovu. Svećenik je neko vrijeme skrivao ovo čudo kojem je svjedočio sve do zadnjih sati života, a onda je taj kalež s krvlju predao na čuvanje Župnoj crkvi Presvetog Trojstva u Ludbregu. Proštenje Presvete Krvi Kristove ili kako se još naziva Dani ludbreške Svete Nedjelje održavaju se svake godine pred kraj kolovoza i početkom rujna u trajanju od 10 dana, a završni dan je prva nedjelja u rujnu. Tijekom tog razdoblja održavaju se razni vjerski, zabavni i sportski programi koji mame posjetitelje iz cijele Hrvatske i šire.<sup>10</sup>

Novi Marof je najjužniji grad Varaždinske županije, koji se smjestio na križanju puteva između Zagreba i Varaždina. Zbog netaknute prirode, starih utvrda i povijesnih nalazišta ovaj novomarofski kraj privlači posjetitelje raznih interesa. Za ljubitelje sporta i rekreacije u izletištu Lužec nalazi se 6400 metara duga biciklistička staza. Staza je prvenstveno osmišljena za biciklistička natjecanja, no moguće je u njoj uživati i rekreativno. Osim toga ljubitelji brze vožnje mogu uživati u karting stazi Rauš gdje se svakog vikenda održavaju razna natjecanja.<sup>11</sup> U ovom kraju povijesne i kulturne baštine ne nedostaje, što ne čudi s obzirom na osam stoljeća dugu povijest. Jedan od najznačajnijih spomenika, tvrđava Grebengrad, smještena je na istočnom djelu Ivanščice. Ispod brijega otvoren je planinarski dom za sve one koji žele uživati u netaknutoj prirodi, a osim toga u blizini se nalaze tri etno-kuće koje prezentiraju način života i običaja ovog kraja na početku prošlog stoljeća.<sup>12</sup>

Varaždinske Toplice najvažnije su turističko mjesto nakon grada Varaždina. Rimljani su još u starom vijeku prepoznali potencijal Varaždinskih toplica, upravo zbog ljekovite termalne vode koja izvire iz dubine od 1800 metara, a do izvorišta dostiže

---

<sup>9</sup> Novak, F., *Ulice Ludbrega*, Ludbreg, Pučko otvoreno učilište Dragutin Novak, 2007., str. 5

<sup>10</sup> Ibidem, str. 9

<sup>11</sup> [https://www.tz-novi-marof.hr/index.php?content=Sport\\_i\\_rekreacija](https://www.tz-novi-marof.hr/index.php?content=Sport_i_rekreacija) posjećeno 16. kolovoza 22.

<sup>12</sup> <https://www.novi-marof.hr/turizam/turisticka-zajednica/> posjećeno 16. kolovoza 22.

temperaturu od 58 C° te mu iz tog razloga dali ime Aqua lasae. Osim najstarijih termalnih izvora, u gradu se nalazi arheološki kompleks odnosno iskopine termalnog rimskog kupališta iz 2. stoljeća za vrijeme vladavine cara Konstantina. Izvor termalne sumporne vode koristi se već više od 2000 godina, a lječilišni turizam započeo je prije 185 godina. S vremenom se Varaždinske Toplice pretvaraju u značajnu termalnu rivijeru obogaćenu raznim lječilišno-rekreativnim sadržajima.<sup>13</sup>

Prema recentnim podacima Varaždinska županija ostvarila je 33 471 dolazaka i 78 060 noćenja u prvih šest mjeseci 2022., što je 80% više noćenja u odnosu na isto razdoblje prošle godine. Najviše noćenja, čak 60% posto ostvarili su domaći turisti, a od inozemnih gostiju ističu se oni iz Njemačke, Austrije, Poljske, Slovačke i Slovenije. S ovim brojem noćenja nadmašena je i rekordna 2019. Također, povećao se prosjek trajanja boravka gostiju koji sad iznosi 2,33 dana, za razliku od prošle godine kad je, u vrijeme pandemije, iznosio 1,96 dana.<sup>14</sup>

---

<sup>13</sup> <http://www.varazdinske-toplice.hr/o-gradu/> posjećeno 16. kolovoza 22.

<sup>14</sup> <https://www.turizam-vzz.hr/novosti/723-rekordi-u-turizmu-u-varazdinskoj-zupaniji-u-prvoj-polovici-ove-godine-ostvaren-najveci-broj-nocenja-ikada> posjećeno 16. kolovoza 22.

### 3. Grad Varaždinske Toplice

Varaždinske Toplice nalaze se u kotlini rijeke Bednje, omeđene Varaždinskim Topličkim gorjem i Kalnikom. Podno Topličkog gorja nalazi se termalno-šumporni izvor čiji je tok stvorio sedrene terase na kojima se proteže gradsko središte Varaždinskih Toplica. Zbog gora koja štite od vjetrova, termalnih izvora, izvora pitke vode i plodne doline rijeke Bednje potencijal ovog područja prepoznat je još u antičko doba, što je omogućilo daljnji kulturni i povijesni razvoj.<sup>15</sup> Prva geološka istraživanja u Varaždinskim Toplicama proveo je Ljudevit Farkaš Vukotinović 1852., prema kojima je 1858. Aleksis Rakovec napisao stručno-popularni prikaz geognostike te prikazao Hauerovu kemijsku analizu vode.<sup>16</sup> Osim geoloških istraživanja provedena su i istraživanja kemijskog sastava, termodinamike i biologija topličke termalne vode. Biološka svojstva opisao je Vale Vouk 1916., a uz termalni izvor pronašao je modrozeleno alge. Ove alge pripadaju najstarijim organizmima, a mogu podnijeti temperaturu do 69°C. Osim toga klasificirao je šumpornu vodu Varaždinskih Toplica kao hipertermalno vrelo jer prelazi temperaturu od 50°C no ne prelazi 59°C. Također, uz izvor je pronađen ljekoviti mulj koji je 1931. svrstan u ljekoviti šumporni mulj.<sup>17</sup> S obzirom na metode liječenja šumporna voda različito djeluje na organizam i zdravlje čovjeka. Kada se šumporna voda pije potiče se rad crijeva, poboljšava se protok krvi u žilama, povisuje se tjelesna temperatura što rezultira većim izlučivanjem štetnih tvari kroz kožu znojenjem. Konzumiranje šumporne vode preporučuje se pacijentima koji pate od bolesti jetara, kod trovanja živom ili olovom, kod trbušne punokrvnosti te kod upale sluznice ždrijela. Kupanjem u šumpornoj vodi potiče se protok krvi, šire se krvne žile, potiče se znojenje te se ljušti gornji dio kože, a preporučuje se osobama koje pate od raznih bolesti kože kao što su lišajevi, svrbež, kraste, kod sifilisa, kod hiperestazije te kod neuralgija. Iako kupanje u šumpornoj vodi ima pozitivne učinke prekomjerno izlaganje takvoj vodi može imati i negativne utjecaje. Kod pacijenata se može pojaviti crvenilo kože i osip, a ponekad se smanjuje volja za jelom i jača razdražljivost. Bubuljice koje se javljaju svrbe i peku, no mogu se lako riješiti mazanjem s vazelinom i prašenjem rižinim praškom.<sup>18</sup>

---

<sup>15</sup> Filipan, B., *Varaždinske Toplice i naselja -Traganje za naseljima*, Varaždinske Toplice, Ogranak Matice hrvatske Varaždinske Toplice, 2005., str. 23.

<sup>16</sup> Ibidem, str. 25.

<sup>17</sup> Ibidem, str. 29.

<sup>18</sup> Varaždinske Toplice, *Varaždinske toplice starodavno šumporno i radioaktivno vrelo (turistički vodič)*, Zagreb, Tiskara hrv. katol. Tiskarskog društva, 1909., str. 11-15

Prema povijesnim istraživanjima i arheološkim nalazima dokazano je da je u predrimsko doba na području Varaždinskih Toplica živjelo panonsko-ilirsko pleme Jasa. Oni su prepoznali potencijal izvora sumporne vode te su na tom mjestu stvorili kupalište koje su u 1. stoljeću zauzeli Rimljani i nadjenuli mu ime *Aquae lasae*. Cijeli kupališni kompleks nalazi se na brežuljku te je podijeljen na tri dijela: kapitolij, kupališna bazilika i javno kupalište s forumom, dok se u nizinskom dijelu nalazilo dobro opremljeno stambeno trgovačko naselje. Toplice su prije svega služile vojnicima za liječenje i oporavak, no bile su posjećivane od raznih uglednika, zbog čega su bile poznate po cijelom carstvu. U 2. stoljeću toplice se proširuju te nastaje kupališna bazilika i forum. Osim toga, termama je pridodan nimfej, a krasi ga reljefni oblici s prikazima nimfi i drugih mitoloških prizora. Kapitolij je predstavljao javni dio naselja, a u njemu su pronađena tri hrama. Jedan je hram posvećen božici Minervi, jedan božici Junoni, a za treći se vjeruje da je posvećen Jupiteru. Spomenici bogu liječnika i liječništva Eskulapu i bogu ljekarništva, putnika i trgovaca Hermesu dodatno potvrđuju ljekovitost vode. Pleme Gota u 3. stoljeću djelomično uništava naselje, koje se opet obnavlja i proširuje u 4. stoljeću uz pomoć cara Konstantina.

*Slika 2: Digitalni prikaz rimske kupališne arhitekture Varaždinskih toplica*



Izvor: <https://sjever.hr/2020/10/01/najavljujemo-u-petak-se-u-varazdinskim-toplicama-otvara-izlozba-aqua-iasae-tajne-rimskog-izvorista/> posjećeno 22. kolovoza 22.

Zlatnim dobom Aquae Iasae smatra se upravo vrijeme vladavine cara Konstantina, koji obnavlja kaptol i baziliku te gradi kupalište koje do danas ostaje najbolje sačuvano.<sup>19</sup> Arheološki muzej grada Zagreba od 1953. provodi sustavna istraživanja te pronalazi ostatke ranorimskog kupališta i kupališnog kompleksa iz vremena vladavine cara Konstantina. Na temelju tog istraživanja izrađen je digitalni prikaz rimske kupališne arhitekture, koji uz bogatu povijest toplica ukazuje na potrebu za prezentiranjem i obnovom ove spomeničke baštine, ali i samog kompleksa zbog čega se potiče uređivanje arheološkog parka u gradu.<sup>20</sup>

---

<sup>19</sup> <https://povijest.hr/drustvo/kultura/aquae-iasae-elitno-rimsko-ljeciliste/> posjećeno 22. kolovoza 22.

<sup>20</sup> Filipan, B., op. cit., str. 33-34

#### 4. Zdravstveni turizam kao oblik turizma posebnih interesa

Zdravstveni turizam najstariji je oblik turizma posebnih interesa u kojem se prirodni ljekoviti činitelji koriste sa svrhom očuvanja i poboljšanja zdravlja i kvalitete života. Zdravstveni turizam definira se kao boravak turista u destinaciji s povoljnim klimatskim i lječilišnim osobinama s ciljem sprječavanja bolesti, oporavka i/ili liječenja uz korištenje prirodnih ljekovitih činitelja.<sup>21</sup> Zdravstveni turizam dijeli se na tri vrste i to prema strukturi gostiju (domaći zdravstveni turizam i inozemni zdravstveni turizam), prema području i pripadajućim prirodnim ljekovitim činiteljima (kontinentalni zdravstveni turizam određen na mineralnim izvorima i primorski zdravstveni turizam temeljen na primorskoj i maritimnoj klimi s elementima talasoterapije) te prema načinu provođenja (organizirano zimovanje uz liječničku kontrolu, stacionirani tip i poliklinički tip).<sup>22</sup> Bitni činitelji za razvoj zdravstvenog turizma upravo su prirodni ljekoviti činitelji. To su dijelovi prirode koji pozitivno djeluju na cjelokupno zdravlje čovjeka, odnosno na sprječavanje bolesti, liječenje bolesti, oporavak i rehabilitaciju. Dijele se na klimatske, koji se u lječilišnoj medicini koriste za klimatoterapiju, morske, koji se koriste za talasoterapiju i toplične ili balneološke, koji se koriste za balneoterapiju, a njihova podjela prikazana je Tablicom 1.<sup>23</sup>

Tablica 1: Prirodni ljekoviti činitelji

Klimatski	Morski	Toplični (balneološki)
rudnici soli	čistoća zraka	Peloidi
čistoća zraka	klima	Klima
sunčevo zračenje	morska voda	Naftalan
kraške špilje	sunčevo zračenje	termo-mineralne vode
morski činitelji	biljni pokrov	čistoća zraka

<sup>21</sup> Skupnjak, B.: *Zdravstveni turizam kao komplementarni i specifični oblik općeg turizma i Turizam kao faktor razvitka zemlje*, Eko projekt Zagreb-Hvar, 1968. str. 177.

<sup>22</sup> Mirić, D. et. al., *Zdravlje i turizam*, Hrvatsko kardiološko društvo-ogranak Split, Split-Hvar, 1998. str. 9-10.

<sup>23</sup> Ivanišević, G., „Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj“, u: Ivanišević, G. (ur.), *Hrvatska-zdravstveni i lječilišni turizam*, Zagreb, Hrvatski lječilišni zbor, 2015., str. 13.



klimatski postupci	alge	sunčevo zračenje
klimatski činitelji i počela	šetnice i staze	biljni pokrov
promjena klimatskog mjesta	pijesak	šetnice i staze
	morski peloid	
	solanski peloid	

Izvor: izrada autorice prema Ivanišević, G., „Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj“, u: Ivanišević, G. (ur.), *Hrvatska- zdravstveni i lječilišni turizam*, Zagreb, Hrvatski lječilišni zbor, 2015., str. 14

Od prirodnih ljekovitih čimbenika u zdravstvenom turizmu najčešće se koriste sunčevo zračenje, djelovanja klime, termo-mineralne vode, mora, jezera, alge, morski i slatkovodni paleoidi, naftalan i pijesak. Također, vođeno ovom podjelom čimbenika, zdravstveni turizam dijeli se na tri osnovna tipa: talasoterapija, klimatizam ili klimatoterapija i termalizam ili balneoterapija, kao najstariji i najrazvijeniji tip. Klimatoterapija predstavlja terapiju koja se koristi klimatskim faktorima koji uzrokuju ljekovite podražaje kod bolesnika, talasoterapija također koristi ljekovita svojstva klime no s mediteranskim karakteristikama, dakle ljekovita primorska klima, sunčeve zrake i slana voda, dok se balneoterapija osniva na korištenju termalnih i mineralnih voda te peloida i naftalana.<sup>24</sup>

#### 4.1. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u svijetu

Najstariji motiv za putovanje upravo je zdravlje, a kroz ovo će se poglavlje opisati razvoj zdravstvenog turizma kroz povijest.

Liječenje vodom jedan je od najstarijih, ali ujedno i najnovijih načina liječenja. Teorija i praksa liječenja vodom kroz godine se mijenjala, a početkom dvadesetog stoljeća termalizam poprima širu, suvremeniju definiciju zdravlja. Svjetska zdravstvena organizacija 1948. zdravlje definira kao stanje potpunog tjelesnog, mentalnog i društvenog blagostanja, a ne samo kao odsutnost bolesti ili nemogućnosti rada.<sup>25</sup> Po

<sup>24</sup> Ibidem, str. 15-17.

<sup>25</sup> <https://www.who.int/about/governance/constitution> posjećeno 22. kolovoza 22.

znanstvenoj osnovi termalizam pristupa zdravlju iz holističke perspektive s fokusom na prevenciju, terapiju i rehabilitaciju. No termalizam se ne oslanja samo na ljekovite učinke vode, već i na sve ostale pogodnosti koje se vežu uz toplice, kao što je zdrava prehrana, tjelovježba, opuštanje, ali i krajolik, arhitektura te urbani dizajn određenih toplica. Ljudi su termalne izvore koristili još od samih početaka civilizacije, upravo zbog njihove prirodne topline i bogatstva minerala u svrhu liječenja i razonode.<sup>26</sup>

Zdravstveni turizam svoje korijene vuče još iz antičkog doba. Mnoge su drevne civilizacije prepoznale terapijske učinke mineralnih izvora, što su povezali s religijom te na tim mjestima gradili svete hramske kupke, među prvima Sumerani. Stari Grci podizali su hramove u čast boga medicine Asklepija, koji su s vremenom postali neki od prvih svjetskih zdravstvenih centara. U jednom od najpoznatijih grčkih hramova u Epidauru osim termalnih kupki mogla se naći farma zmija, hram snova i dvorana za vježbanje. Rimljani su također gradili terme koje nisu imale toliko zdravstvenu svrhu, koliko su bile mjesta za okupljanje i uživanje, a posebno za bogataše i elitu. U Japanu su, zbog svojih ljekovitih svojstava, u srednjem vijeku postali popularni topli mineralni izvori, nazvani onsen. Služili su vojnicima za ublažavanje boli, zacjeljivanje rana i oporavak. Na samom početku 14. stoljeća u jednom selu otkriveni su topli izvori bogati željezom, te je zbog toga selo postalo poznatije pod nazivom Ville d'Eaux ili Grad voda. U tom je mjestu prvi put upotrijebljen termin *spa*.<sup>27</sup>

U Europi u 16. i 17. stoljeću ponovo se otkrivaju rimske terme, a s time i povjerenje u ljekovitost mineralnih i termalnih izvora. Isprva su te izvore posjećivali siromašniji bolesnici, a onda su ti izvori postali dostupni isključivo bogatim Europljanima. Zbog velike popularnosti kod aristokratskih posjetitelja, toplice postaju mjesta okupljanja i zabave, što je trajalo od sredine 17. stoljeća, kada se počinje upućivati na blagotvorno djelovanje morske vode. Iz tog se razloga na obali Engleske počinju uređivati kupališne destinacije. Uz poznata termalna lječilišta poput Batha, i primorska mjesta na obalama Engleske poput Hastingsa i Brightona posjećivali su članovi kraljevske obitelji te tamo gradili svoje rezidencije. Popularizaciji toplica, morske vode i klime doprinijeli su i mnogi znanstvenici i liječnici koji su pisali o njihovom ljekovitom djelovanju, a neki od njih grade prva lječilišta i sanatorije. Razvoj

---

<sup>26</sup> <https://historicalthermaltowns.eu/spa-towns-as-places-for-health/> posjećeno 22. kolovoza 22.

<sup>27</sup> <https://www.health-tourism.com/medical-tourism/history/> posjećeno 18. kolovoza 22.

infrastrukture, odnosno izgradnja cesta, također pridonosi razvoju i jačoj popularnosti toplica i lječilišta na moru jer se znatno smanjuje vrijeme putovanja kočijom. Gradnjom željeznica ta povezanost još se ojačala te su mnoga primorska mjesta postala poznate turističke destinacije. Do 19. stoljeća razvila su se poznata lječilišta i toplice diljem Europe dok je njihova popularnost u Engleskoj počela opadati. Nakon Drugog svjetskog rata mnoge toplice su se zatvorile, ali potreba za zdravstvenim turizmom ponovo se javlja 1980-ih kada se njegove karakteristike počinju polako mijenjati.<sup>28</sup>

#### **4.2. Povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj**

Kroz ovo će se potpoglavlje opisati povijesni razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj potkrijepljen primjerima. Možemo reći da je razvoj zdravstvenog turizma označio početak razvoja turizma općenito i na prostoru današnje Republike Hrvatske. Već su u antičko doba, odnosno za vrijeme Rimskog carstva na našem prostoru postojale Krapinske, Daruvarske i Varaždinske toplice, no informacije o tome kako su se termalne vode koristile na našem prostoru ne postoje. Razvoj modernog turizma u kontinentalnom dijelu Hrvatske započinje već u 18. stoljeću, a u priobalnom dijelu krajem 19. stoljeća. U kontinentalnom dijelu uređuju se već postojeće toplice iz antičkog doba, što uključuje već navedene toplice te Tuheljske, Sutinske i Stubičke toplice, ali i lječilišta Lipik i Topusko. Uređuju se perivoji, vrela, podižu nove lječilišne zgrade i hoteli, a preuređuju se i kupke kojima se pridodaje niz balneoterapijskih metoda. Na istarskom poluotoku prve toplice javljaju se uz rijeku Mirnu kraj izvora Sv. Stjepana u 17. stoljeću, a najranije ulaganje u lječilišni turizam dogodilo se u Opatiji, nakon čega se duž obale počinju razvijati moderna klimatska lječilišta.<sup>29</sup>

Većina lječilišta smještena je u kontinentalnom dijelu Hrvatske te se temelje na termo-mineralnim izvorima. U kontinentalnom dijelu Hrvatske razvoj toplica predvodio je Daruvar izgradnjom prvo Antunove kupke 1772., a kasnije 1810. Ivanove kupke.<sup>30</sup> Ilirsko pleme Jasi bilo je prvo koje je koristilo termalne izvore Daruvara, a njegovo se

---

<sup>28</sup> Pančić Kombol, T., *Selektivni turizam - Uvod u menadžment prirodnih i kulturnih resursa*, TMCP Sagena, Matulj, 2000., str. 149-151.

<sup>29</sup> Hrvatski muzej turizma, „*Od blatne kupke do wellnessa*“ *Razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj*, Opatija, 2010., str. 3-4.

<sup>30</sup> Vukonić, B., *Povijest Hrvatskog turizma*, Zagreb, Prometej, 2005., str. 39.

ime spominje i u rimsko doba (Aquae Balissae).<sup>31</sup> Daruvarske toplice 1980. grade hotel Termal koji nije bio namijenjen turistima već raznim ustanovama i poduzećima koje su svoje zaposlenike slali na plaćeni odmor. Cilj hotela bio je pružanje aktivnog odmora s pripadajućim tretmanima, zabavom i rekreacijom i ponudom izleta.<sup>32</sup> Uz Daruvarske važne su i Krapinske toplice koje se prvi puta spominju 1334. pod nazivom Toplicza što znači izvor tople vode. U njihov rast i razvoj ulagao je Franjo Keglević, ujedno i njihov vlasnik, a termalni izvori počeli su se upotrebljavati krajem 18. stoljeća. Toplice su postale jedne od najposjećenijih u to doba, iako su same kupelji bile skromno uređene. U sastavu toplica postojale su tri kupelji i to Gospodska kupelj, Dubrava i kupelj Rukavina. Godine 1862. toplice prelaze pod vlasništvo Jakova Badla koji ponovo započinje obnovu starih i izgradnju novi zgrada. Izgrađen je hotel, pripadajući restoran, tri nove kupelji i lječilišna zgrada, što je privuklo puno turista i zbog čega krajem 19. stoljeća Krapinske toplice dobivaju naziv elitnog lječilišta.<sup>33</sup> Stubičke toplice također imaju dugu povijest, a spominju se već 1209. Da njihova termalna vrela ljekovito djeluju znalo se još od 1622., no pravi su procvat doživjele 1806. kada su postale vlasništvom zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca. Kupališnu zgradu u baroknom stilu dao je izgraditi 1811., a iza nje smjestio je osmerokutni perivoj, paviljon i parnu kupku. Nešto kasnije izgrađena je i blatna kupka u kojoj se upotrebljavao mulj nakon taloženja termalne vode.<sup>34</sup>

U medicini su se od samog početka cijenili blagotvorni učinci morske vode, sunca i mediteranskog zraka, stoga ne čudi da se zdravstveni turizam, osim na kontinentalnom dijelu, razvijao i duž obale Jadranskog mora. Prvi dokumenti koji bilježe postojanje ljekovitih izvora vode na području srednje Dalmacije, specifično na mjestu današnjeg Splita temeljeni su na zapisima liječnika i arheologa Jacoba Spona koji 1675. putuje na istok te na putu prolazi kroz Split. Iz njegovih se zapisa moglo iščitati kako u blizini Splita postoje slani izvori sumporne vode za koje navodi da imaju visoku vrijednost i mogućnost korištenja u liječenju, no potencijali su neiskorišteni. Tako će i ostati sve do 1821. kad je na ovim izvorima podignuto prvo kupalište u Splitu. Zdravstveni turizam se osim u Splitu počeo razvijati i na Hvaru, zahvaljujući izvrsnim

---

<sup>31</sup> Čepelak, R., „Rimske terme, funkcioniranje i njihova nalazišta u Hrvatskoj“, u: Ivanišević, G. (ur.), *Zdravlje, lječilišta i priroda*, Zagreb, Hrvatski lječilišni zbor, 2013., str. 38.

<sup>32</sup> Pančić Kombol, T., op. cit., str. 166.

<sup>33</sup> Hrvatski muzej turizma, op. cit., str. 13-14.

<sup>34</sup> Ibidem, str. 19-20.

klimatskim svojstvima pogodnim za liječenje bolesti dišnog sustava, ali i drugih. Tamo je 1868. osnovano i Higijenično društvo čiji je cilj bio da strancima iz Austrije i Njemačke pruže ugodan boravak na otoku kako bi im blagodati ovog podneblja i čistog zraka olakšale plućne tegobe. Prvi hotel u vlasništvu Higijeničkog društva izgrađen je 1868. te imao je imao kapacitet od 13 soba. Drugi hotel izgrađen je uz novčanu pomoć carice Elizabete, stoga ne čudi što su hotel nazvali upravo po njoj. Hotel je bio lječilišnog karaktera s ukupno 29 soba, a dovršen je 1903.<sup>35</sup> Osim Hvara značajnu ulogu u zdravstvenom turizmu ima i Opatija koja je 1889. proglašena destinacijom lječilišnog turizma. Za tu titulu mogla se zahvaliti brojnim botaničarima, biolozima, liječnicima-specijalistima i meteorolozima koji su istraživali njezino, ali i podneblje drugih destinacija diljem Hrvatske te na taj način stvarali imidž destinacije. Upravo su zahvaljujući njima na prostoru Opatije izgrađeni brojni sanatoriji, hoteli, vile i pansioni u kojima su radili poznati kupališni liječnici. Prvi opatijski hotel izgrađen je 1884. pod nazivom Hotel Kvarner.<sup>36</sup> Kroz Opatiju i njenu okolicu uređena su šetališta koja su služila za specijalnu terapiju kretanjem. Opatijski liječnici propisivali su svojim pacijentima lagane šetnje po Obalnom šetalištu Franza Josefa I. tijekom kojeg su se oni inhalirali morskim aerosolom i eteričnim uljima iz okolnih biljaka. Također postojala su i zahtjevnija šetališta koja su liječnici prepisivali osobama koje su željele poboljšati vlastitu snagu i izdržljivost.<sup>37</sup>

Prirodna lječilišta koja su se izgradila i uredila poslije Drugog svjetskog rata poprimaju obilježja isključivo zdravstvenih ustanova (bolnica) i polako se degradiraju obilježja prirodnih lječilišta. To svojevrsno zanemarivanje prirodnih ljekovitih svojstava u razvoju zdravstvenog turizma dolazi do svog vrhunca 1965. kada je zabranjeno korištenje prirodnih lječilišnih čimbenika. Za vrijeme Domovinskog rata ove bolnice dobile su naziv specijalnih bolnica za medicinsku rehabilitaciju, a neke od njih do danas tako djeluju. Mnogi medicinski i drugi stručnjaci protivili su se zakonu iz 1965., zbog čega je u sklopu zdravstvene ustanove Varaždinske toplice izgrađen hotel Minerva. U ovom su se hotelu mogle pružati usluge zdravstvenog turizma. Usprkos tome daljnji razvoj zdravstvenog turizma teško je bio ostvariv jer se većina prirodnih lječilišta nalazila u sustavu HZZO-a, koji nije mogao poticati poduzetničku djelatnost te pod

---

<sup>35</sup> Mirić, D. et. al., op. cit., str. 10-13.

<sup>36</sup> Ibidem, str. 19-20.

<sup>37</sup> Kušen, E., „Hrvatske zdravstveno-turističke destinacije“, u: Ivanišević, G. (ur.), *Zdravstveno-lječilišne destinacije u Hrvatskoj*, Zagreb, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2011., str. 21.

isključivim nadzorom medicinske struke, dok je turističkom sektoru nedostajalo znanja i volje za izgradnju specijalnih ugostiteljskih objekata s pripadajućim uslugama zdravstvenog turizma. Kao reakcija na takvo stanje počeli su se graditi *wellness*-hoteli i zabavni vodeni parkovi.<sup>38</sup>

### 4.3. Zdravstveni turizam i njegove vrste

Zdravstveni turizam selektivni je oblik turizma koji nastaje u interakciji zdravlja, zdravstvene kulture i turističkog fenomena. Korištenjem prirodnih ljekovitih čimbenika pokušava se očuvati i unaprijediti zdravlje i kultura života. Moderan način života zahtijeva povremeno izdvajanje iz radne i životne sredine, odlazak na odmor, liječenje ili rekreaciju u prirodi, što rezultira potrebom za uzimanjem kraćih ili dužih putovanja odnosno korištenjem dnevnih, tjednih ili godišnjih odmora.<sup>39</sup> Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo u 2020. godini najviše smrti vezano je uz bolesti cirkulacijskog sustava, na trećem su mjestu bolesti endokrinog sustava, bolesti prehrane i bolesti metabolizma, na šestom su mjestu bolesti dišnog sustava, dok se na osmom mjestu nalaze bolesti živčanog sustava.<sup>40</sup> Ovi podaci upućuju na važnost odmora, rekreacije, pravilne prehrane i drugih oblika liječenja koje pruža zdravstveni turizam. Medicina se također okreće prirodnim načinima liječenja bez prevelike upotrebe lijekova i većim korištenjem prirodnih faktora poput vode, zraka, mora, sunca, vježbanju, te psihičkom i fizičkom odmoru na čemu je temeljen i zdravstveni turizam.

Zdravstveni se turizam može podijeliti na tri podvrste: medicinski, lječilišni i *wellness* turizam. Ove tri sastavnice međusobno su različite, ali ipak se preklapaju u nekim segmentima. U nastavku će se pobliže opisati svaka od njih i svaka će biti pokrijepljena primjerima.

---

<sup>38</sup> Kušen, E., „Zdravstveni turizam“, u: Čorak, S. i Mikačić, V. (ur.), *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, Zagreb, Institut za turizam, 2006., str. 217-218

<sup>39</sup> Geić, S., *Menadžment selektivnih oblika turizma*, Split, Sveučilišni studijski centar za stručne studije, 2011., str. 233-234

<sup>40</sup> [https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2021/10/Bilten\\_Umrli-\\_2020.pdf](https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2021/10/Bilten_Umrli-_2020.pdf) posjećeno 22. kolovoza 22.

#### 4.3.1. Medicinski turizam

Medicinski turizam podrazumijeva odlazak iz mjesta stalnog boravka u neku drugu destinaciju s ciljem obavljanja nekog medicinskog zahvata ili liječenja. Odvija se u klinikama, specijalnim bolnicama i medicinskim ordinacijama, a primarni motiv za putovanje su vrhunski medicinski tretmani i zdravstvena usluga koji su dostupni u kraćem roku, uz niže troškove, no isti nisu dostupni u vlastitoj zemlji. Medicinski turizam uključuje operacijske zahvate kao što je plastična operacija, stomatologija, urologija i slično, a uz to se nude i psihijatrijski tretmani. Iz ovoga možemo zaključiti da medicinski turizam ima dvije funkcije – operacijsku i terapijsku. Operacijski turizam moderni je fenomen koji nastaje zbog dostupnosti i razlike u cijeni nekog zahvata u određenoj zemlji. Ovaj se turizam većinom odvija na relaciji razvijenih zemalja i onih u razvoju. Neke od destinacija koje spadaju u operacijski turizam jesu Tajland, Indija, Indonezija ili Mađarska. Osim što jeftinije usluge, pacijenti ponekad traže anonimnost koju mogu osigurati u nepoznatoj okolini, a ponekad neki zahvati (npr. abortus) nisu legalni u mjestu boravka. Neke destinacije specijalizirale su određenu medicinsku granu, na primjer Mađarska je poznata po stomatološkim zahvatima, na Tajlandu je moguća promjena spola, dok su Brazil ili Kolumbija poznati po plastičnim operacijama.<sup>41</sup> Terapijski medicinski turizam zahtjeva duži boravak u destinaciji od operacijskog turizma. Podrazumijeva post-operacijska putovanja i odrađivanje terapije, a može se odvijati u medicinskom hotelu ili sanatoriju.<sup>42</sup>

Prema istraživanju TOMAS Zdravstveni turizam 2018. zbog medicinskog turizma najveći broj korisnika naših usluga dolazi iz Italije (56%), nakon čega slijede domaći gosti (27%), a najmanje je gostiju iz BiH i Slovenije. Talijani spadaju i u najveće korisnike stomatoloških zahvata, čak 95%, dok su domaći gosti najveći korisnici svih ostalih tretmana od čega se najviše ističu kirurški zahvati i dijagnostika.<sup>43</sup>

---

<sup>41</sup> Rabotić, B., *Selektivni oblici turizma*, Beograd, Visoka turistička škola strukovnih studija, 2012., str. 213

<sup>42</sup> Ibidem, str. 215

<sup>43</sup> <https://www.htz.hr/sites/default/files/2019-07/Tomas%20ZDRAVSTVENI%20TURIZAM%202018.pdf> posjećeno 23. kolovoza 22.

#### 4.3.2. Lječilišni turizam

Lječilišni turizam dio je zdravstvenog turizma koji se odnosi na putovanja koja su motivirana potrebom za liječenjem i rehabilitacijom psihičkih i fizičkih sposobnosti uz primjenu klimatskih, morskih i topličkih prirodnih činitelja i korištenja fizikalne terapije. Odvija se u specijalnim bolnicama i lječilištima. Ovaj oblik liječenja ima dugu tradiciju, a intenzivnije se razvija u 19. stoljeću. Većina se lječilišta i specijalnih bolnica nalazi u kontinentalnom dijelu Hrvatske, no ona postoje i na Jadranu.<sup>44</sup> Destinacije bogate prirodnim ljekovitim činiteljima u Hrvatskoj nije teško naći, ima ih više od 220, a s obzirom na različitost i mogućnost korištenja prirodnih ljekovitih činitelja razlikujemo tri vrste lječilišnih turističkih mjesta. Ona se dijele na turistička mjesta primorskog karaktera (Baška, Biograd na moru, Crikvenica, Karlobag, Malinska, Novalja, Pag, Rab, Hvar, Korčula, Rovinj, Vis i dr.), turistička mjesta planinskog karaktera (Crni Lug, Delnice, Fužine, Orahovica, Čabar, Ravna Gora, Imotski, Plitvička jezera i dr.), te turistička mjesta topličkog karaktera (Lipik, Stubičke toplice, Daruvarske toplice, Varaždinske toplice, Sisak i dr.). Zdrav okoliš, dobra prostorna organizacija destinacije, oblikovne značajke destinacije i izvanpansionska ponuda kriteriji su koji određuju lječilišnu turističku destinaciju.<sup>45</sup> U nastavku će se opisati neka lječilišna mjesta razvrstana po prirodnim ljekovitim činiteljima.

Rovinj je destinacija lječilišnog turizma još od 1888., kad je na sjevernom djelu rovinjske luke Valdibora otvoren klimatski lječilišni kompleks Maria Theresia. Lječilište je specijalizirano za djecu oboljelu od rahitisa i skrofuloze. Johann Georg von Hütterott zaslužan je za promociju prirodnih ljepota Rovinja. On je 1890. kupio četiri otoka južno od Rovinja: Sv. Ivan, Sv. Andrija, Maškin i Šturag, s ciljem da na tim otocima izgradi klimatska lječilišta te na taj način potakne razvoj turizma cijelog rovinjskog područja. Godine 1908. izdana je brošura s idejom o gradnji klimatskog lječilišta. Plan je bio proširiti područja na kojima su već uređene šetnice i parkovi, kao što je to bio slučaj na posjedu Punta Corrente, Monte Mulini i Montauro, a osim toga u cilju je bilo uređivanje kupališta, podizanje sportskih terena, vila i hotela. Projekt je zaustavljen 1910. kada Hütterott umire, no njegova vizija o razvoju turizma u Rovinju opstala je i pokrenula niz projekata u smislu turističkog sazrijevanja Rovinja.<sup>46</sup> Lječilišni kompleks Maria

---

<sup>44</sup> [https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608\\_AP\\_%20Zdravstveni%20turizam.pdf](https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf) posjećeno 22. kolovoza 22.

<sup>45</sup> Znanstvena edicija instituta za turizam, op. cit., str. 230-231.

<sup>46</sup> Hrvatski muzej turizma, op. cit., str. 53-56



Theresia preimenovan je u Specijalnu bolnicu za ortopediju i rehabilitaciju prim. dr. Martin Horvat te pod tim imenom djeluje i danas. U sklopu bolnice uređena je plaža, sportski tereni te bazeni s toplom morskom vodom, a sve navedeno prilagođeno je osobama s invaliditetom.<sup>47</sup>

Istarske toplice ili Toplice Sv. Stjepana prvi se puta spominju 1650., kada biskup G. F. Tomassini u svom djelu opisuje termalnu vodu toplica i njena ljekovita svojstva. Same toplice nalaze se u dolini rijeke Mirne, ispod 85 metara visoke stijene Gorostas kraj izvora ljekovite vode Sv. Stjepan. Osim ovog glavnog izvora postoji još nekoliko termalnih izvora, specifičnih po prirodnoj sumpornoj termo-mineralnoj radioaktivnoj vodi i pleoidu. Najobuhvatnija kemijsko-fizikalna analiza vode izvršena je 1858., a mjerenje radioaktivnosti provedeno je 1933. Zbog svoje kvalitete i ljekovitosti Istarske toplice svrstavaju se u prva tri najkvalitetnija termalna odredišta u Europi. Nakon što su djelomično uništene u Drugom svjetskom ratu, Istarske toplice 1960-ih djeluju u sklopu Medicinskog centra Pula kao odjel za medicinsku rehabilitaciju, dok se 1970-ih svrstavaju pod turističko poduzeće Rivijera (Poreč). U tom se vremenu proširuje lječilište, lječilišna ponuda se povećava, a grade se i suvremenije zgrade što privlači nove turiste. Istarske toplice i danas su u funkciji lječilišta.<sup>48</sup>

Gorski kotar ima veliki potencijal za razvijanje klimatskih lječilišta planinskog karaktera. Ovaj dio Hrvatske poznat je po planinskoj klimi, bogatoj flori, dobroj prometnoj povezanosti, blizini mora te kulturi života i rada stanovnika. Destinacije kao što su Delnice, Fužine ili Skrad imaju potencijal za visoko kvalitetne zdravstveno-turističke destinacije.<sup>49</sup> Sve ove destinacije klasificiraju se kao planinska klimatoterapijska mjesta. U Skradu je tridesetih godina prošlog stoljeća postojalo lječilište za podmorničare, koje se nakon Drugog svjetskog rata pretvara u dječju bolnicu specijaliziranu za djecu oboljelu od respiratornih bolesti, dok je u Fužinama otkriveno nalazište mineralne hladne vode.<sup>50</sup>

Tuheljske toplice ili kako su ih nekad nazivali Smerdeće toplice spominju se prvi put u 18. stoljeću u knjizi Johanna von Crantza u kojoj opisuje svojstva vode Tuheljskih

---

<sup>47</sup> <https://www.bolnica-rovinj.hr/o-nama/> posjećeno 23. kolovoza 22.

<sup>48</sup> <https://www.istarske-toplice.hr/o-nama/> posjećeno 23. kolovoza 22.

<sup>49</sup> Kušen, E., op. cit., str. 23-24

<sup>50</sup> Gorski kotar – prijatelj djece (Stanje i mogućnosti), *Paediatrica Croatica*, Vol. 64 No. 2, 2020., dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/354280> posjećeno 23. kolovoza 22.

toplica. Ime Smerdeče toplice dobile su po blagom mirisu sumporovodika, a osim sumpora sadrži kalij, magnezij, kalcij, natrij i stroncij, zbog čega spadaju među najljekovitije termalne vode. Kupalište je prvotno uređeno radi vlastitih potreba vlasnika Josipa Brigljevića sredinom 19. stoljeća, kada se gradi prvi vanjski bazen s terasom i kabinama za presvlačenje. Nakon Drugog svjetskog rata obnavljaju se zgrade i postaju dostupne za javnost, a 1964. otvara se prva zdravstvena ustanova, Bolnica za reumatske bolesti i rehabilitaciju Krapinske toplice, koja koristi ljekovitu vodu iz vrela. Voda pomaže suzbijanju reumatskih bolesti, oporavljanje od ozljeda zglobova i kostiju, a pozitivno utječe i na kožu.<sup>51</sup>

Domaće stanovništvo (67%) najviše koristi usluge lječilišnog turizma, nakon čega slijede gosti iz Slovenije i Austrije. Jednom godišnje na putovanje vezano uz lječilišni turizam putuje skoro polovica korisnika, dok druga polovica putuje dva do tri puta.<sup>52</sup>

#### 4.3.3. *Wellness turizam*

*Wellness* je općeprihvaćen termin nastao spajanjem dvije engleske riječi, *well-being* (dobrobit) i *fitness* (sposobnost). Korisnici se odlučuju na *wellness* turizam kako bi postigli mentalnu, duhovnu i tjelesnu ravnotežu uključivanjem u preventivne i proaktivne aktivnosti usmjerene ka poboljšanju života, a pod to spada tjelovježba, opuštanje, zdrava prehrana, tretmani za njegu i ljekoviti tretmani. Također treba razlikovati medicinski i holistički *wellness*. Medicinski *wellness* sastoji se od zdravstveno-preventivnih programa, koji za cilj imaju zaštitu i očuvanje zdravlja, a programi su pod stručnim vodstvom liječnika i drugog stručnog osoblja, dok se holistički *wellness* odnosi na svu ostalu nemedicinsku ponudu. *Wellness* turizam odvija se u lječilištima sa stručnim timom koji se sastoji od liječnika, fizioterapeuta, nutricionista, kineziologa i slično. *Wellness* turizam čini najveći dio ponude zdravstvenog turizma, a od ukupno 80 smještajnih jedinica koje nude usluge *wellness* turizma, njih 60 nalazi se na Jadranskoj obali te se pretežno odvija u hotelima više kategorije, odnosno onima s četiri ili pet zvjezdica. Njihova se ponuda, uz uobičajene

---

<sup>51</sup> Hrvatski muzej turizma, op. cit., str. 7-10

<sup>52</sup> <https://www.htz.hr/sites/default/files/2019-07/Tomas%20ZDRAVSTVENI%20TURIZAM%202018.pdf> posjećeno 23. kolovoza 22.

programe zdrave prehrane, aromaterapije i vježbanja, obično sastoji od usluga masaže, sauna, fitnesa, bazena i tretmana ljepote. U kontinentalnom dijelu Hrvatske *wellness* usluge pretežno se nude u toplicama. Jedne od takvih su terme Tuhelj ili Terme Sv. Martin, terme Jezerčica i toplice Lešće.<sup>53</sup> S obzirom na široku paletu ponuda i usluga, *wellness* turizam prilagođen je potrebama modernih turista, a s tim uslugama utječe na svih pet osjetila: emocionalni *wellness*, intelektualni *wellness*, fizički *wellness*, duhovni *wellness* i socijalni *wellness*. Emocionalni *wellness* orijentiran je na emocionalno zdravlje, pozitivne osjećaje, konstruktivna rješenja problema i optimizam, intelektualni *wellness* potiče želju za učenjem i upoznavanje s nečim novim kako bi se potaknuo rad mozga, funkcioniranje organizma i kvaliteta života, fizički *wellness* potiče vježbanje, fizičku aktivnost i kretanje, ali i efikasno i kvalitetno iskorištavanje slobodnog vremena, socijalni *wellness* potiče interakciju i komunikaciju s drugim ljudima, dok duhovni *wellness* naglašava važnost unutarnjeg mira i duhovne snage što je osnova za osjećaj samozadovoljstva i određivanje osobnih vrijednosti.<sup>54</sup> Uz *wellness* turizam veže se i termin spa. Skraćenica spa riječ je latinskog porijekla, a označuje uzrečicu *salus per aquam* što znači vodom do zdravlja. Današnji suvremeni hoteli u svojoj ponudi nude različite spa oaze u koje su uključene saune (parna, finska, infracrvena, rimska, kromoterapijska i slično), a osim njih u ponudi su neizostavne masaže. *Wellness* i spa turizam većinom su pojmovi koji stoje zajedno.

*Wellness* turizam popularniji je kod inozemnih gostiju, čak 82%, a najviše gostiju dolazi iz Njemačke, Slovenije, Austrije, Italije i Velike Britanije. Iako je domaćih gostiju manje nego inozemnih, oni ipak na godišnjoj razini koriste usluge *wellness* turizma više puta nego inozemni gosti.<sup>55</sup>

---

<sup>53</sup> [https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608\\_AP\\_%20Zdravstveni%20turizam.pdf](https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf) posjećeno 23. kolovoza 22.

<sup>54</sup> Rabotić, B., op. cit., str. 216.

<sup>55</sup> <https://www.htz.hr/sites/default/files/2019-07/Tomas%20ZDRAVSTVENI%20TURIZAM%202018.pdf> posjećeno 23. kolovoza 22.

## 5. Analiza zdravstvenog turizma u Hrvatskoj

U ovom poglavlju pobliže će se sagledati ponuda zdravstvenog turizma u Hrvatskoj i pojedinim regijama. Također, proučit će se njegov razvoj i ponuda usluga koje nude.

Zdravstveni turizam jedna je od najstarijih vrsta turizma, a pojačano se počeo razvijati krajem 20. stoljeća. Prema podacima Hrvatske gospodarske komore, u 2019. zdravstveni turizam svrstava se u jednu od najbržih rastućih grana. Na porast interesa za zdravstveni turizam utječe starenje populacije, pogotovo „baby-boom“ generacije, odnosno osoba koje su rođene između 1946. i 1964., a predstavljaju veći dio potrošača današnjice što ujedno znači da uvelike utječu na turističku ponudu proizvoda i usluga. Osim toga sve raste potreba za zdravim životom, što uključuje zdravu prehranu, ekološki uzgoj hrane te održavanje fizičkog i mentalnog zdravlja, dok viša razina blagostanja svjetske populacije znači ujedno i veću potreba za zdravstvenim uslugama upravo zbog potrebe unaprjeđenja zdravlja i općenito životnog stila (rješavanje stresa i kvalitetno korištenje slobodnog vremena). Ponuda zdravstvenog turizma u Hrvatskoj sastoji se od *wellness* turizma, medicinskog turizma i lječilišnog turizma. Velik dio ponude *wellnessa* i medicinskog turizma te manji dio lječilišnog turizma je u privatnom vlasništvu, dok u javnom zdravstvu djeluju specijalne bolnice, veliki bolnički sustavi i lječilišta koji ujedno kontroliraju većinu prirodnih ljekovitih činitelja te predstavljaju zdravstveno turističku ponudu Hrvatske.<sup>56</sup>

Na prepoznat potencijal rasta zdravstvenog turizma u 2019. godini znatno se odrazio i utjecaj globalne pandemije COVID-19. Iako je korona virus imao globalno negativan utjecaj na turizam općenito, upravo se zbog njega prepoznala važnost preventivnih i rehabilitacijskih zdravstvenih programa. Upravo stoga zdravstveni se turizam nalazi u tri top-proizvoda u koje će Hrvatska ulagati u narednim godinama. Zdravstvenim turizmom želi se potaknuti cjelogodišnji turizam, što bi značilo da će smještajni objekti raditi tijekom cijele godine, zapošljavat će se domaća radna snaga, a jačat će se i kontinentalni dio Hrvatske i gospodarstvo.<sup>57</sup> Prema strukturi korisnika zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, *wellness* i medicinske usluge većinom koriste

---

<sup>56</sup> [https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608\\_AP\\_%20Zdravstveni%20turizam.pdf](https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf) posjećeno 24. kolovoza 22.

<sup>57</sup> <https://hgk.hr/hrvatska-se-ima-priliku-brendirati-kao-destinacija-zdravlja> posjećeno 24. kolovoza 22.

stranci dok lječilišne usluge pretežno koriste domaći gosti. Korisnici zdravstveno-turističkih usluga srednje su i starije dobi, a što se tiče spola, većina korisnika su žene i u *wellness* i u lječilišnom turizmu, dok je u medicinskom turizmu podjednako muškaraca i žena. Najčešći motivi korištenja zdravstveno-turističkih usluga su relaksacija, rješavanje stresa, rehabilitacija, fizikalna terapija te stomatološki zahvati.<sup>58</sup>

### 5.1. Pružatelji usluga i ponude u zdravstvenom turizmu

Zbog bogatstva prirodnih ljekovitih čimbenika potencijali za razvoj zdravstvenog turizma postoje diljem Hrvatske. Većina tih potencijala već je prepoznata u destinacijama kao što su Opatija, Hvar, Istra, Lošinj, Daruvar, Tuhelj, Varaždin i druge. Prirodni ljekoviti čimbenici koji su ključni za razvoj zdravstvenog turizma na Jadranu prvenstveno su vezani za Jadransko more, koje se smatra jednim od najčišćih mora svijeta, zatim klima, ljekovito blato i vegetacija, dok su za razvoj kontinentalnog dijela Hrvatske zaslužni termalni izvori i mineralna ulja. *Wellness* turizam u Hrvatskoj se pretežno nudi u hotelima s četiri ili pet zvjezdica ili u toplicama. U toplicama se osim usluga masaže, sauna i tretmana ljepote nude usluge bazenskog sadržaja (bazeni s valovima, bazeni s vodenim topovima ili bazeni s toboganima) i usluge tematiziranih bazena (relaksacijski, terapijski), a većina tih bazena puni se ljekovitim ili termalnom vodom. Razina kvalitete usluge, opreme i dizajna na visokom je nivou pa se smatra da je ponuda *wellness* turizma u konkurentnom odnosu s međunarodnim destinacijama kao što su Slovenija, Austrija ili Mađarska, no ipak zaostajemo u komponentama kao što je stručnost medicinskog osoblja, a u hotelske je *wellnesse* ograničeno uvođenje medicinskih komponenata. Lječilišni se turizam nudi u specijalnim bolnicama i lječilištima koja služe za oporavak od kardiovaskularnih, neuroloških, dermatoloških, respiratornih i ortopedskih bolesti. Ove se ustanove nalaze pod županijskom, odnosno javnom upravom, pa se tako, osim pružanja usluga koje su posredovane od strane HZZO-a, pružaju i usluge na slobodnom tržištu. Iako sve ustanove raspolažu s visoko kvalitetnim stručnim, medicinskim kadrom i opremom, ipak zaostajemo za konkurencijom na međunarodnom tržištu. Stoga je potrebno jače ulagati u opremanje smještajne ponude ovih ustanova. Medicinski turizam u Hrvatskoj zasad nije dovoljno

---

<sup>58</sup> <https://www.htz.hr/sites/default/files/2019-07/Tomas%20ZDRAVSTVENI%20TURIZAM%202018.pdf> posjećeno 24. kolovoza 22.

razvijen. One ordinacije koje nude usluge medicinskog turizma bave se stomatologijom, dermatologijom, fizikalnom medicinom, plastičnim operacijama, a ponegdje se mogu naći i specijalne bolnice i specijalne klinike koje u svojoj ponudi nude veći broj usluga. Ukratko, Hrvatska još uvijek nije prepoznata kao destinacija medicinskog turizma, upravo zbog nedovoljno organizirane i slabe ponude medicinskog turizma.<sup>59</sup>

Tablica 2: Oblici zdravstvenog turizma i pružatelji zdravstvenih usluga

OBJEKTI UGOSTITELJSKE PONUDE		ZDRAVSTVENE USTANOVE	
Wellness ponuda (toplice, hoteli, centri)	Prirodna lječilišta		Bolnice i klinike
	Lječilišta	Specijalne bolnice	
Medicinski <i>wellness</i> i holistički <i>wellness</i>	Medicinski <i>wellness</i> , holistički <i>wellness</i> i lječilišni turizam	Medicinski <i>wellness</i> i lječilišni turizam	Medicinski turizam
Wellness usluge			
	Lječilišne usluge		
		Medicinski turizam	

Izvor: izrada autorice prema

[https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608\\_AP\\_%20Zdravstveni%20turizam.pdf](https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf) posjećeno 24. kolovoza

22.

## 5.2. Analiza razvoja zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji

U Hrvatskoj je turizam značajno više razvijen na priobalnom i otočnom prostoru nego u kontinentalnim dijelovima. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku najveći broj dolazaka turista 2021. zabilježila je Istarska županija sa 3 372 081 dolazaka, nakon čega slijedi Splitsko-dalmatinska županija sa 2 309 054 dolazaka, a

<sup>59</sup> [https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608\\_AP\\_%20Zdravstveni%20turizam.pdf](https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf) posjećeno 24. kolovoza 22.

treća je po redu Primorsko-goranska sa 2 212 424 dolazaka. Podaci su usporedivi i kad je riječ o noćenjima, naime i ovdje vodeće mjesto zauzima Istarska županija sa 21 734 119 noćenja, nakon čega slijedi Splitsko-dalmatinska županija sa 13 473 405 noćenja te Primorsko-goranska županija sa 12 446 206 noćenja.<sup>60</sup> Prerađivačka industrija gospodarska je grana koja je u Varaždinskoj županiji najviše razvijena, a ujedno ostvaruje oko 60% prihoda. Od ukupno 42 138 zaposlenih u Varaždinskoj županiji, više od polovice, točnije 53,8%, radi u prerađivačkoj industriji.<sup>61</sup> S obzirom da se hrvatski turizam želi odmaknuti od standardnog modela masovnog turizma „sunce, more, plaža“, Varaždinska županija mogla bi biti potencijalna destinacija u čiji bi se turizam vrijedilo više ulagati i razvijati.

Varaždinska županija bogata je prirodnim i kulturnim značajkama na temelju kojih se mogu razvijati razni oblici turizma, a po kulturno-povijesnoj baštini najviše se ističe grad Varaždin. U njemu je najrazvijeniji kulturni turizam, dok se u Varaždinskim Toplicama potiče razvoj zdravstvenog turizma. Varaždinske Toplice ujedno su jedino mjesto u Varaždinskoj županiji u kojem je moguć razvoj zdravstvenog turizma na temelju prirodnih ljekovitih činitelja. Iako toplice na tom prostoru postoje još od antičkog razdoblja, globalno su prepoznate tek za vrijeme Austro-Ugarske monarhije, a nakon Drugog svjetskog rata njihov status topličkog odredišta polako prerasta u javno zdravstvenu instituciju. Zbog programa koje provodi Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice, danas su poznate kao najveća hrvatska destinacija lječilišno-topličkog turizma. U strategiji razvoja turizma Varaždinske županije 2015.-2025.<sup>62</sup> uz Varaždinske Toplice kao destinacije zdravstvenog turizma javlja se Novi Marof. Specijalizirani centar za zdravstveni odmor i produljeni boravak starijih osoba u Novom Marofu sustavno će biti povezan s Specijalnom bolnicom no fizički odvojen. Klaster Varaždinske toplice-Novog Marofa orijentirat će se na razvoj ponude medicinskog *wellnessa* i *wellness* turizma, na uređenje šetnica i tematskih staza na području ovih dviju destinacija te razvijanje ugostiteljske ponude koja je inspirirana zdravljem.

---

<sup>60</sup> <https://podaci.dzs.hr/media/dcp1du5/stat-info-2022.pdf> posjećeno 24. kol. 22.

<sup>61</sup> <https://www.hgk.hr/documents/gospodarskakretanjavarazdinskezupanije-20175c4ae1e8d6f38.pdf> posjećeno 24. kolovoza 22.

<sup>62</sup> [https://www.varazdinska-zupanija.hr/media/k2/attachments/Strategija\\_razvoja\\_turizma\\_Varazdinske\\_zupanije.pdf](https://www.varazdinska-zupanija.hr/media/k2/attachments/Strategija_razvoja_turizma_Varazdinske_zupanije.pdf) posjećeno 28. kolovoza 22.

### 5.3. Objekti i ponuda zdravstvenog turizma u Varaždinskim Toplicama

Kompleks Specijalne bolnice podijeljen je na pet objekata, koji su ujedno i međusobno povezani: Minerva, Stari grad, Lovrina kupelj, Terme i Konstantinov dom. Ovaj kompleks broji ukupno 923 kreveta koji su podijeljeni na prethodno navedene objekte, pa se tako u objektu Minerva nalazi 404 kreveta, u objektu Terme 202 kreveta, u objektu Lovrina kupelj 65 kreveta, u objektu Stari grad 6 kreveta i u Konstantinovom domu 146 kreveta. Osoblje specijalne bolnice za rehabilitaciju čine medicinski specijalisti, neurolozi, fizioterapeuti, medicinske sestre, specijalisti fizikalne medicine i rehabilitacije, logopedi, psiholozi i razno nemedicinsko osoblje, a usluge koje bolnica nudi su prvenstveno liječenje i rehabilitacija pacijenata, smještaj i prehrana, dijagnostika, fizikalni postupci, laboratorijske pretrage i razne sportsko-rekreacijske aktivnosti. Osim toga nudi se i medicinski *wellness*, mala i velika kura, toplički tretman, program mršavljenja i slično. Za lječilišne potrebe (hidroterapija) koristi se sumporna hipertermalna voda s kojom se pune termalni bazeni, dok se u rekreacijskim bazenima miješa termalna voda s vodovodnom kako bi se rashladila.<sup>63</sup>

Slika 3: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice



Izvor: <https://varazdinska-zupanija.hr/vijesti/zajednicka-izjava-specijalna-bolnica-varazdinske-toplice-nije-u-nikakvom-procesu-privatizacije-niti-je-to-planirano.html> posjećeno 28. kolovoza 22.

<sup>63</sup> <https://www.minerva.hr/> posjećeno 28. kolovoza 22.



## **6. Studija slučaja: Potencijali razvoja zdravstvenog turizma na primjeru Varaždinskih toplica**

U ovom će se poglavlju predstaviti studija slučaja: potencijali razvoja zdravstvenog turizma na primjeru Varaždinskih toplica. Uz pregled metodologije, prikazat će se rezultati istraživanja i na temelju njih analizirati razvojni potencijali. S obzirom da je temeljni predmet ovog rada razvoj zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji, a posebno u Varaždinskim Toplicama, provedeno je istraživanje stavova ključnih dionika koji su odgovarali na pripremljeni intervju.

### **6.1. Metodologija istraživanja**

U provođenju istraživanja korištena je kvalitativna metoda prikupljanja podataka te je sastavljen polustrukturirani intervju od osam pitanja pretežno otvorenog tipa. Pitanja su uglavnom bila vezana za povijesni razvoj Varaždinskih Toplica i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju, prirodne lječilišne faktore, potencijale razvoja zdravstvenog turizma i trenutno stanje zdravstvenog turizma, potrebne investicije i mogućnosti korištenja EU fondova te prednosti međunarodnog umrežavanja s europskim partnerskim institucijama. Intervju je proveden u kolovozu 2022. godine. Za intervju su kao predstavnici ključnih dionika izabrani: ravnatelj Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice i Turistička zajednica Varaždinske Toplice. Cilj istraživanja je procijeniti razvojni potencijal Varaždinskih toplica. Istraživanje se temelji na hipotezi da Varaždinske Toplice imaju priliku postati vodeća destinacija zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji.

### **6.2. Rezultati provedenog istraživanja**

Na intervju je prvo odgovorila Lana Husnjak, direktorica Turističke zajednice grada Varaždinske Toplice. Opisala je začetke lječilišnog turizma u Varaždinskim Toplicama počevši od antike i gradnje terma uz izvor termalne vode. Termalna se voda koristila u razne svrhe kao što je liječenje, održavanje higijene i za rekreativne svrhe, što se nastavilo i u srednjem vijeku. U to vrijeme kupalištem su upravljali stanovnici Varaždinskih Toplica pod upravom Kaptola, a liječenje u toplicama obavljali su barbiri. Za liječenje su koristili rogove pomoću kojih su puštali krv bolesnika, a ta se tehnika

nazivala barbirenje. Osim barbirenja, liječnici se preporučali dugotrajno kupanje u termalnoj vodi, konzumiranje termalne vode i ljekovito blato. Liječnik Ivan Krstitelj Lalangue veže se uz početke modernog kupališnog lječilišta jer se on smatra osnivačem medicinske literature u Hrvatskoj. Konstantinova kupelj izgradila se 1779. nakon požara koji je uništio staro drveno kupalište, dok se 1819. na tom mjestu sagradila Pučka kupelj, a nakon 1820-ih sagrađen je i hotel Josipova kupelj. Službeni početak modernog lječilišta i zdravstvenog turizma u Varaždinskim Toplicama je 1. svibnja 1820. godine. Kroz par godina Varaždinske Toplice mogle su se pohvaliti s tri kupališna hotela, četiri kupališne zgrade, kupališnim parkom, alejama i stalnim liječnikom. Dio kupališnih zgrada tijekom Prvog svjetskog rata pretvoren je u vojne bolnice za liječenje osoba s invaliditetom, dok se nakon rata ponovo razvija kupališno-lječilišna djelatnost. Za vrijeme Drugog svjetskog rata mnogi kupališni objekti bili su teško stradali, a osim toga upravu nad Toplicama preuzelo je Ministarstvo zdravlja NRH 1946. Šezdesetih godina prošlog stoljeća započela je obnova zgrada i gradnja novih bazena. Bolnica za reumatske bolesti i rehabilitaciju djeluje od 1964., dok je hotel Minerva izgrađen 1918. godine. Lječilišni faktor koji se u destinaciji najviše ističe upravo je izvor ljekovite mineralne vode, uz koji je pronađeno i ljekovito blato, koje se također koristi u liječenju. Ovi se faktori već dugi niz godina koriste u praksi balneoterapije.

Kao najveći izazov razvoja zdravstvenog turizma voditeljica turističke zajednice navodi nedostatak stručne radne snage. Razvojni plan destinacije orijentiran je na gradnju hotela visoke kategorije i razvijanje više zdravstvenog nego medicinskog turizma. Stoga se planira edukacija zaposlenika te stvaranje sadržaja za goste više platežne moći kao što su *wellness* i *wellbeing* programi. Direktorica smatra da bi promišljenim ulaganjem grad Varaždinske Toplice kroz par godina mogao postati vodećom destinacijom kontinentalnog turizma iako u ovom trenutku zaostaju što se tiče konkurentnosti na europskom tržištu. Za lokalno stanovništvo planira se razvoj rekreacijskih staza i šetnica, ugostiteljske ponude koja se orijentira na zdravlje te ekološka orijentacija cijelog grada, razvijaju se holistički programi i programi specijalizirani za osobe treće dobi.

Tablica 3: Broj dolazaka i noćenja gostiju od 2013. do 2021.

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
<b>DOLASCI:</b>	4.834	4.792	6.346	8.093	9.449	9.716	9.444	4.453	8.218
<b>NOĆENJA:</b>	27.485	28.087	30.627	41.421	45.415	48.318	47.316	12.939	23.875

Izvor: Prilog 1

U razdoblju od 2013. do 2021. broj dolazaka se udvostručio, dok se broj noćenja smanjio. Najveći broj dolazaka (9.716 gostiju) i noćenja (48.318 gostiju) ostvaren je u predpandemijskom razdoblje 2018. Najčešći gosti koji ostvaruju i najviše noćenja jesu domaći gosti, a nakon njih slijede Nijemci, Slovenci, Poljaci te Ukrajinci. Prema mišljenju direktorice turističke zajednice, članstvo u EHTTA doprinosi prepoznatljivosti destinacije, a bitno je i kod realizacije novih projekata, te u suradnji s drugim dionicima. Zaključno, ispitanica je istaknula razvojne planovi koji uključuju energetska obnova zgrada Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju te korištenje sredstva kroz NPOO kako bi se uredili unutarnji i vanjski bazeni, *wellness* zone i sobe. Planira se i dovršetak izgradnje Nacionalnog spinalnog centra te razvoj Lovrine kupelji u hotel visoke kategorije.<sup>64</sup>

Na intervju je odgovorila i Snježana Bahunek Hrženjak, rukovoditeljica Službe za ugostiteljstvo i zdravstveni turizam iz Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice. Najprije je opisala povijesni razvoj lječilišnog turizma u Varaždinskim Toplicama počevši od 1779. kada je izgrađena prva zidana kupelj na tom prostoru, Konstantinova kupelj. Prvo moderno kupališno lječilište osnovano je 1820. pod nazivom Konstantinov dom, a 18 godina nakon toga kupalište zapošljava prvog liječnika na puno radno vrijeme. Lovrina kupelj uređuje se 1871., a prvi hotel gradi se 1908. (Josipova kupelj). Kupališno lječilište se 1954. počinje pretvarati u modernu zdravstvenu instituciju, te se s godinama otvaraju razni odjeli i razvijaju terapijski odjeli kao što su odjel za rehabilitaciju traumatiziranih, klinički laboratorij i hidroterapija. Kompleks se proširuje te se u sklopu njega grade još dva hotela, hotel Terme (1973.) i hotel Minerva (1981.), a 1993. kompleks dobiva trenutno ime Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju. Osim zdravstvene ponude, 1997.

<sup>64</sup> Sažela autorica prema: Prilog 1

kompleks je obogaćen zabavnim sadržajima, odnosno izgrađen je vodeni park. Trenutačno traje energetska obnova Minerve, a do kraja 2022. očekuje se završetak izgradnje nacionalnog rehabilitacijskog centra za osobe s bolestima i oštećenjima kralježničke moždine. Kvaliteta termalne vode, ljekovito blato i prirodne ljepote krajolika prepoznate su kao najvrjedniji prirodni lječilišni faktori u destinaciji, dok su kao najveći izazovi razvoja zdravstvenog turizma u destinaciji navedeni planovi razvoja grada i gradske infrastrukture uz nedostatak ljudskih resursa. S obzirom da je Specijalna bolnica već dugi niz godina orijentirana pretežno na medicinski turizam, posljednjih se godina (kako bi stekla jaču konkurentnost na tržištu) potiče orijentacija na zdravstveni turizam, a posebno elitni zdravstveni turizam. Kako bi u tome uspjeli obnavlja se kompleks Minerva i razvija se Nacionalni rehabilitacijski centar za osobe s bolestima i oštećenjima kralježničke moždine. Osim toga razvijaju se i programi za lokalno stanovništvo kao što su programi iz područja medicinskog *wellnessa*, programi medicinske rehabilitacije i sportsko-rekreacijski sadržaju vezani uz ljetnu kupališnu sezonu. Najveći broj noćenja ostvaruju upravo domaći turisti, slijede ih Nijemci, Slovenci, Poljaci te Ukrajinci. Prednost članstva Varaždinskih toplica u EHTTA i Europskoj ruti termalnih gradova uprava lječilišta vidi u mogućnosti razmjene iskustava, većem potencijalu istraživanja i mogućnostima procjene kvalitete. Zaključno ističu da se kao pomoć kod daljeg razvoja planira prijava za Nacionalni plan oporavka i otpornosti za koji se i pripremaju.<sup>65</sup>

### **6.3. Analiza rezultata provedenog istraživanja**

Iz prethodno prikazanih rezultata istraživanja može se zaključiti da zdravstveni turizam ima najveći potencijal razvoja u destinaciji Varaždinske Toplice. I sam razvoj destinacije započeo je upravo nakon otkrivanja termalnog izvora, što je potaknulo i gradnju kupališta pa i lječilišta na tom prostoru. Osim termalnog izvora za liječenje se koristi i ljekovito blato, a tijekom godina razvile su se mnoge metode liječenja kao što je balneoterapija. Zbog svoje duge lječilišne tradicije destinacija je prepoznata na domaćem tržištu, ali gosti dolaze i iz susjednih nam zemalja, a najviše iz Njemačke. Kao najveći izazov u daljnjem razvoju destinacije naveden je nedostatak stručne radne snage, a osim toga i nedovoljna suradnja između dionika u turizmu što dovodi do

---

<sup>65</sup> Sažela autorica prema: Prilog 2

problema u plasiranju destinacije na šire tržište. Dakle potreban je sinergijski razvoj cjelokupne gospodarske infrastrukture i destinacijskog menadžmenta cijelog područja. S obzirom da se Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju pretežno usmjerila na medicinski turizam, u narednim se godinama planira orijentacija na zdravstveni i *wellness* turizam i to za turiste veće platežne moći. Zbog toga se obnavljaju i grade novi objekti te osmišljavaju kvalitetni *wellness* i *wellbeing* programi koje će provoditi visokokvalitetni medicinski stručnjaci. Za lokalno se stanovništvo također razvijaju programi iz područja medicinskog *wellnessa* i rehabilitacije, a planira se i uređenje rekreacijskih staza i šetnica, kako bi se mogli planirati sportsko-rekreacijski sadržaji za vrijeme ljetne sezone, što bi mogli smanjiti pritisak prekomjernog turizma na jadranskoj obali. Kako bi svi ovi planovi uspjeli važno je napomenuti suradnju s Europskom udrugom povijesnih termalnih gradova - EHTTA. Članstvo u EHTTA doprinosi zaštiti, ali i promociji i razvoju destinacije pa tako i Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju. Uz brojne pogodnosti koje nudi članstvo EHTTA, kao što je razmjena iskustava, certificiranje kvalitete i veći potencijal za istraživanje, potrebna ulaganja planirano je ostvariti prijavom na NPOO, kako bi se ostvarila brža obnova, rekonstrukcija i gradnja novih objekata i popratnih sadržaja.

#### **6.4. SWOT analiza: Potencijali razvoja zdravstvenog turizma na primjeru Varaždinskih toplica**

Na temelju predstavljenih rezultata istraživanja, u ovome potpoglavlju razrađene su snage, prilike, slabosti i prijetnje razvoja zdravstvenog turizma u Varaždinskim toplicama.

Tablica 4: SWOT analiza: Zdravstveni turizam-Varaždinske toplice

Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Blizina velikih emitivnih tržišta i povoljan prometno-geografski položaj</li> <li>• Atraktivnost i ekološka očuvanost područja</li> <li>• Dostupnost, kvaliteta, i tradicija korištenja prirodne ljevakovite vode i blata</li> <li>• Kapacitet za otvaranje novih radnih mjesta</li> <li>• Kvalitetne lječilišne i medicinske usluge</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Nedostatak financijskih sredstava za daljnji razvoj</li> <li>• Nedostatak kvalitetne i stručne radne snage</li> <li>• Nedostatak turističkih, <i>wellness</i>, zabavnih i edukativnih sadržaja</li> <li>• Nedovoljna razina međusektorske suradnje</li> <li>• Ograničen razvojni potencijal zbog vlasničke strukture             <ul style="list-style-type: none"> <li>• Zastarjelost zgrada</li> </ul> </li> </ul>
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Rekonstrukcija postojećih zgrada bolničkog kompleksa i hotela te gradnja novih hotela</li> <li>• Otvaranje novih radnih mjesta te smanjenje nezaposlenosti</li> <li>• Povećanje ponude i kvalitete usluga</li> <li>• Korištenje EU fondova za daljnji razvoj             <ul style="list-style-type: none"> <li>• Uređenje tematskih staza</li> </ul> </li> <li>• Povezivanje zdravstvenog turizma s kulturnim i sportskim turizmom</li> <li>• Međunarodna prepoznatljivost destinacije</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Veća konkurentnost susjednih zemalja u zdravstvenom turizmu</li> <li>• Digitalno i tehnološko zaostajanje za konkurentima</li> <li>• Nedostatak financijskih sredstava za obnovu i izgradnju potrebne infrastrukture</li> <li>• Brzo mijenjanje turističkih potreba koje je teško pratiti             <ul style="list-style-type: none"> <li>• Nedovoljna edukacija i poticanje razvoja</li> </ul> </li> </ul>

Izvor: Izradila autorica prema prilogima 1 i 2

Kako je vidljivo iz SWOT analize, ključne prednosti Varaždinskih toplica su bogata lječilišna tradicija i kvaliteta prirodnih lječilišnih faktora, blizina ključnih emitivnih tržišta te kvaliteta medicinskih i lječilišnih usluga. Među slabostima treba navesti nedostatak

financijskih sredstava za unapređenje lječilišne i turističke infrastrukture, nedostatak kvalitetne i obrazovane radne snage, neadekvatne komplementarne sadržaje i neadekvatnu međusektorsku koordinaciju. Korištenje EU fondova za daljnji razvoj i potrebne investicije, unapređenje ponude i kvalitete usluga te sinergijski razvoj raznih oblika turizma posebnih interesa uz otvaranje novih radnih mjesta najvažnije su razvojne prilike. Provedeno istraživanje pokazalo je da ključne razvojne prijetnje predstavlja nedostatak financijskih sredstava za revitalizaciju i izgradnju potrebne lječilišne i turističke infrastrukture, konkurencija europskih destinacija lječilišnog turizma te tehnološko zaostajanje za konkurencijom.

## 7. Zaključak

Zdravstveni turizam, kao jedan od najstarijih oblika turizma posebnih interesa, obilježio je i početke modernog turizma u Republici Hrvatskoj. Usprkos bogatoj turističkoj tradiciji i kvaliteti prirodnih lječilišnih faktora, hrvatski turizam orijentiran je i dalje pretežno modelu promocije „sunca, mora i plaža“ po čemu je prepoznata i naša obala, no takva vrsta turizma sezonskog je karaktera, što dugoročno nije održivo. Zbog prekomjernog turizma na obalnom području, ali i globalnih trendova koji preferiraju zdravlje i rekreaciju u ruralnim destinacijama daleko od urbanih aglomeracija, veliki razvojni potencijal svakako predstavlja zdravstveni turizam u kontinentalnom području, koji bi, u sinergiji sa srodnim oblicima turizma posebnih interesa mogao pomoći održivom razvoju, ekonomiji i kvaliteti života lokalnih zajednica. Zdravstveni turizam koristi prirodne ljekovite činitelje kao što su termalni izvori, ljekovita blata, pogodna klima, ljekovite biljke ili alge s ciljem unaprjeđenja fizičkog i psihičkog zdravlja turista. Jedna od destinacija koja je još u ranom antičkom dobu imala važnu ulogu lječilišta su Varaždinske toplice. Grad se razvio upravo zbog izvora termalne sumporne vode, koji se koristi i danas u radu Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice.

Provedeno istraživanje potvrdilo je polaznu hipotezu, da su Varaždinske toplice ključna destinacija u Varaždinskoj županiji s izrazitim razvojnim potencijalom, a s obzirom na povijesno značenje, široku paletu sadržaja i ponude zdravstvenog turizma ima snažan potencijal postati glavna destinacija zdravstvenog turizma u Varaždinskoj županiji i šire. Iz provedenog istraživanja možemo zaključiti da Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice i grad Varaždinske Toplice dijele viziju da postanu vrhunska destinacija zdravstvenog i *wellness* turizma, uz trenutno prevladavajući medicinski turizam. U tu svrhu rekonstruiraju se postojeći objekti, grade novi, osmišljava se inovativna ponuda orijentirana *wellness* programima i pripremaju ambiciozni investicijski programi, uz suradnju s uglednim europskim organizacijama koje ujedno pomažu u prepoznatljivosti destinacije i toplica.



## Popis literature

### Knjige:

1. Bučar, K., „Razvoj zdravstvenog turizma“, U: Ivanišević, G. (ur.), *Lječilišna medicina i turizam*, Zagreb, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2010.
2. Čepelak, R., „Rimske terme, funkcioniranje i njihova nalazišta u Hrvatskoj“, U: Ivanišević, G. (ur.), *Zdravlje, lječilišta i priroda*, Zagreb, Hrvatski lječilišni zbor, 2013.
3. Filipan, B., *Varaždinske Toplice i naselja-Traganje za naseljima*, Varaždinske Toplice, Ogranak Matice hrvatske Varaždinske Toplice, 2005.
4. Geić, S., *Menadžment selektivnih oblika turizma*, Split, Sveučilišni studijski centar za stručne studije, 2011.
5. Horvat, S. i dr., *Varaždinska županija-priručnik za zavičajnu nastavu*, Zagreb, Školska knjiga, 1996.
6. Hrvatski muzej turizma, „*Od blatne kupke do wellnessa*“ *Razvoj zdravstvenog turizma u Hrvatskoj*, Opatija, 2010.
7. Ivanišević, G., „Zdravstveni i lječilišni turizam u Hrvatskoj“, U: Ivanišević, G. (ur.), *Hrvatska- zdravstveni i lječilišni turizam*, Zagreb, Hrvatski lječilišni zbor, 2015.
8. Kušen, E., „Hrvatske zdravstveno-turističke destinacije“, U: Ivanišević, G. (ur.), *Zdravstveno-lječilišne destinacije u Hrvatskoj*, Zagreb, Akademija medicinskih znanosti Hrvatske, 2011.
9. Kušen, E., „Zdravstveni turizam“, U: Čorak, S. i Mikačić, V. (ur.), *Hrvatski turizam: plavo, bijelo, zeleno*, Zagreb, Institut za turizam, 2006.
10. Mirić, D. et. al., *Zdravlje i turizam*, Hrvatsko kardiološko društvo-ogranak Split, Split-Hvar, 1998.
11. Pančić Kombol, T., *Selektivni turizam-Uvod u menadžment prirodnih i kulturnih resursa*, TMCP Sagena, Matulj, 2000.
12. Rabotić, B., *Selektivni oblici turizma*, Beograd, Visoka turistička škola strukovnih studija, 2012.

13. Skočibušić, K., *Varaždinska županija-monografija i informativni vodič*, Varaždin, Mediaks, 2017.
14. Skupnjak, B.: *Zdravstveni turizam kao komplementarni i specifični oblik općeg turizma i Turizam kao faktor razvitka zemlje*, Eko projekt Zagreb-Hvar, 1968.
15. Varaždinske Toplice, *Varaždinske toplice starodavno sumporno i radioaktivno vrelo (turistički vodič)*, Zagreb, Tiskara hrv. katol. Tiskarskog društva, 1909.
16. Vukonić, B., *Povijest Hrvatskog turizma*, Zagreb, Prometej, 2005.

### Članci:

1. D. Harjač i dr., Prometno-geografska obilježja Varaždinske županije – stanje i perspektive razvoja, *Acta Geographica Croatica*, Vol. 41./42. No. 1., 2015., str. 19-50, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/306210> (posjećeno 13. kolovoza 22.)
2. Tomas zdravstveni turizam 2018.: Stavovi i potrošnja korisnika usluga zdravstvenog turizma u Hrvatskoj, Institut za turizam, Zagreb 2019., dostupno na: <https://www.htz.hr/sites/default/files/2019-07/Tomas%20ZDRAVSTVENI%20TURIZAM%202018.pdf> (posjećeno 23. kolovoza 22.)
3. Ministarstvo turizma RH, Nacionalni program-Akcijski plan razvoja zdravstvenog turizma, Zagreb 2014., dostupno na: [https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608\\_AP\\_%20Zdravstveni%20turizam.pdf](https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/150608_AP_%20Zdravstveni%20turizam.pdf) posjećeno (22. kolovoza 22.)
4. Gorski kotar – prijatelj djece (Stanje i mogućnosti), *Paediatrica Croatica*, Vol. 64 No. 2, 2020., str. 128-132, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/354280> (posjećeno 23. kolovoza 22.)
5. DZS, Statističke informacije 2022, Zagreb 2022., dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/media/dcp1du5/stat-info-2022.pdf> (posjećeno 24. kolovoza 22.)
6. HGK, Gospodarska kretanja Varaždinske županije u 2017. godini, Varaždin 2018., dostupno na: <https://www.hgk.hr/documents/gospodarskakretanjavarazdinskezupanije-20175c4ae1e8d6f38.pdf> (posjećeno 24. kolovoza 22.)

7. Institut za turizam, Strategija razvoja turizma Varaždinske Županije 2015.-2025., Zagreb 2015., dostupno na: [https://www.varazdinska-zupanija.hr/media/k2/attachments/Strategija\\_razvoja\\_turizma\\_Varazdinske\\_zupanije.pdf](https://www.varazdinska-zupanija.hr/media/k2/attachments/Strategija_razvoja_turizma_Varazdinske_zupanije.pdf) (posjećeno 28. kolovoza 22.)

8. Erceg, M. i Miler Knežević, A., HZJZ, Izvješće o umrlim osobama u Hrvatskoj u 2020. godini, Zagreb, 2021., dostupno na: [https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2021/10/Bilten\\_Umrli\\_2020.pdf](https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2021/10/Bilten_Umrli_2020.pdf) posjećeno 22. kolovoza 22.

### **Internetski izvori:**

1. Državni zavod za statistiku, <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/> posjećeno 11. kolovoza 22.

2. Špancirfest, <https://www.spancirfest.com/o-spancirfestu/> posjećeno 13. kolovoza 22.

3. Turistička zajednica Novi Marof-Sport, [https://www.tz-novi-marof.hr/index.php?content=Sport\\_i\\_rekreacija](https://www.tz-novi-marof.hr/index.php?content=Sport_i_rekreacija) posjećeno 16. kolovoza 22.

4. Turistička zajednica Novi Marof, <https://www.novi-marof.hr/turizam/turisticka-zajednica/> posjećeno 16. kolovoza 22.

5. Grad Varaždinske Toplice, <http://www.varazdinske-toplice.hr/o-gradu/> posjećeno 16. kolovoza 22.

6. Turistička zajednica Varaždinske županije-Rekordi u turizmu, <https://www.turizam-vzz.hr/novosti/723-rekordi-u-turizmu-u-varazdinskoj-zupaniji-u-prvoj-polovici-ove-godine-ostvaren-najveci-broj-nocenja-ikada> posjećeno 16. kolovoza 22.

7. Alić, M., Aquae Iasae: elitno rimsko lječilište, Povijest. hr, <https://povijest.hr/drustvo/kultura/aquae-iasae-elitno-rimsko-ljeciliste/> posjećeno 22. kolovoza 22.

8. World Health Organisation, <https://www.who.int/about/governance/constitution> posjećeno 22. kolovoza 22.

9. EHTTA, <https://historicthermaltowns.eu/spa-towns-as-places-for-health/> posjećeno 22. kolovoza 22.

10. Health-tourism, <https://www.health-tourism.com/medical-tourism/history/> posjećeno 18. kol. 22.
11. Specijalna bolnica Martin Horvat, <https://www.bolnica-rovinj.hr/o-nama/> posjećeno 23. kol. 22.
12. Istarske toplice, <https://www.istarske-toplice.hr/o-nama/> posjećeno 23. kol. 22.
13. HGK, <https://hgk.hr/hrvatska-se-ima-priliku-brendirati-kao-destinacija-zdravlja> posjećeno 24. kol.
14. Specijalna bolnica Varaždinske Toplice, <https://www.minerva.hr/> posjećeno 28. 8. 22.

## **Popis slika i priloga**

Slika 1: Geografski položaj Varaždinske županije .....	3
Slika 2: Digitalni prikaz rimske kupališne arhitekture Varaždinskih toplica .....	8
Slika 3: Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice .....	26
Tablica 1: Prirodni ljekoviti činitelji .....	10
Tablica 2: Oblici zdravstvenog turizma i pružatelji zdravstvenih usluga .....	24
Tablica 3: Broj dolazaka i noćenja gostiju od 2013. do 2021. ....	29
Tablica 4: SWOT analiza: Zdravstveni turizam-Varaždinske toplice.....	32

## **Prilog 1: Intervju s direktoricom Turističke zajednice grada Varaždinske Toplice Lanom Husnjak**

### **1. Možete li nam u nekoliko rečenica ukratko navesti ključne razvojne faze povijesti turizma u Vašoj lječilišnoj destinaciji?**

Sami počeci lječilišnog turizma u Varaždinskim Toplicama javljaju se u antičko doba gradnjom terma uz originalni izvor tople vode gdje su se liječili pripadnici rimskih legija.

Upotreba termalne vode u lječilišne, higijenske i rekreativne svrhe koristi se i u srednjem vijeku. Prema Kaptolskoj ispravi iz 1420.godine, za održavanje kanala i kupališta bili su zaduženi Topličani od strane Kaptola.

U srednjem vijeku nije bilo liječnika u Toplicama, pa su liječenje obavljali domaći barbiri koji su liječili puštanjem krvi pomoću rogova. Riječ je tehnici zvanj barbirenje koja se masovno koristila u termalnim kupeljima kao univerzalno sredstvo za liječenje i održavanje zdravlja. Uz barbirenje, za liječenje se koristilo dugotrajno kupanje u termalnoj vodi, ispijanje termalne vode te ljekovito blato. Barbiri su bili jedini „liječnici“ sve do prve polovice 19. stoljeća, a u pravilu su bili iz kuća koje su primale „stranjske“ kako je lokalno stanovništvo nazivalo prve turiste pa je tako svaki domaćin svoje goste redovito vodio u kupelji na tretman.

Počeci modernog kupališnog lječilišta vezuju se uz slavnog liječnika Ivana Krstitelja Lalangua, luksemburžanina rodom, koji u drugoj polovini XVII. st. djeluje u Varaždinu i postaje osnivačem hrvatske medicinske literature.

Nakon požara koji je uništio staro drveno kupalište, 1779. godine Kaptol je izgradio novo kameno kupalište nazvano- Konstantinova kupelj po rimskom caru Konstantinu Velikom, nekadašnjem obnovitelju rimskih termi.

Godine 1819. na mjestu drvenog kupališta podignute su Pučke kupelji (Josipova kupelj), a na mjestu gostionice sagrađen je dvokatni kupališni hotel Konstantinov dom. Glavni dio ove povijesne zgrade podignut je iza 1820.-te. Naime, povijesni ugovor od 1. svibnja 1820. godine predstavlja prijelomnicu u povijesti liječenja i

povijesti turizma u Varaždinskim Toplicama. Upravo taj dan je dan rođenja modernog lječilišta, ali i postanka modernog zdravstvenog turizma u Varaždinskim Toplicama.

Uz brojne sobe za smještaj otmjenijih gostiju, tu je bio i veliki restoran, poznata kavana i kursalon- prostrana i lijepa dvorana za balove i priredbe. Poslijepodneva su se kratila uz taktove na klaviru, šampanjac te Topličku kupališnu tortu koju možete kušati i danas. U samo par godina Varaždinske Toplice su imala tri kupališna hotela i četiri zgrade termalnih kupelji, veliki kupališni park, brojne aleje i nasade te stalnog kupališnog liječnika. Varaždinske Toplice tada su bile među uglednijim srednjeeuropskim lječilištima.

Tijekom prvog svj rata dio kupališnih zgrada pretvoren je u vojnu bolnicu čime je počela rehabilitacija osoba s invaliditetom. Kupališno- lječilišna djelatnost ponovo se razvijala u međuratnom razdoblju kada se uvodi električna rasvjeta u sva kupališna zdanja i u dio naselja, a poboljšana je i vodoopskrba kupališnog lječilišta.

Za drugog svjetskog rata kupališni objekti teško su stradali, a 1946. prestala je i višestoljetna kaptolska uprava nad Toplicama i sve je preuzelo Ministarstvo zdravlja NRH. Započelo je uređenje postojećih objekata, a gradnja novih otvorenih bazena započela je 1960-ih. Od 1964. djeluje Bolnica za reumatske bolesti i rehabilitaciju, a 1981. izgrađen je hotelski kompleks Minerva.

## POVIJESNE ZGRADE LJEČILIŠTA VARAŽDINSKE TOPLICE

### KONSTANTINOV DOM

Od vrlo vrijednih kulturnih i spomeničkih objekata koji su i danas u sastavu Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju treba istaknuti veliku gostionicu koja se građevinski nadovezuje na Konstantinov dom. Naime, u njoj je nekada bila kavana koja se širila na hortikulturno uređen prostor promenade, dok je na katu zgrade bio „kursalon“- svečana dvorana za balove i koncerte. Do 1954. godine zgrada je imala tornjić s kupališnim signalnim zvonom za najavu smjene kupanja.

U blizini Konstantinovog doma nalazi se i jednokatnica koja potječe iz 19. stoljeća, a uočljiva je zbog dvije kamene skulpture dječaka koji se nalaze u visini prozora prvog kata na Trgu slobode. Desetljećima se u njoj nalazila poznata i ugledna gostionica

broj 2. U njezinoj blizini nalazi se i dvokatna zgrada starog lječilišta, poznata „Lovrina kupelj“ ili „Dom II“.

## LOVRINA KUPELJ

Zgrada je sagrađena 1871. za smještaj konjskih zaprega kupališnih gostiju, a iza 1920. preuređena je u lječilišni hotel.

## PUČKA KUPELJ

Staleška podjela kupača vidljiva je već 1819. godine kada su mase „prostih“ ljudi premještene u Josipovu kupelj (ne u slavni hotel već u drveno kupalište koje se na tom mjestu nalazilo prije hotela). Kad su Toplice izrasle u elitno kupališno lječilište tako je prisutnost „prostih“ ljudi u „gornjem mjestu“ sve više smetala. Pritužbe na seljake bilježe se 1828. godine kada povijesni spisi navode da iz kupelji izlaze pijani, nedovoljno obučeni i krvavi od barbirenja (barbiri- seoski nadri liječnici koji su liječili puštanjem krvi) te da često prave galamu. Godine 1844. podignuta je zgrada pučke kupelji u donjem mjestu. Uz nju se nalazila i Narodna gostiona s prenoćištem (Hotel / restoran Tonimir) koja postupno prerasta u hotel Ivanova kupelj ili Dom III.

Zgrada je pravokutnog tlocrta sa dva izbočena djela na istoku između kojih se nali ulaz. U kupelji se pristupa sa malog trga koji se nalazi između kupelji i spomenute gostione. Prolaskom kroz ulaz dolazi se u hodnik iz kojeg se može proći u središnji dio unutarnjeg prostora gdje se nalaze dva veća bazena- jedan za muškarce, a jedan za ženske kupače.

Uz rubove bazena su sazidana klupe za sjedenje u termalnoj vodi. Cijela građevina je tako podijeljena na muški i ženski dio. Hodnik lijevo vodi dalje do muških pojedinačnih kada, a desno do ženskih. Pojedinačne kade su bile međusobno podijeljene pregradama i ovalnog su oblika s manjim pravokutnim dijelom za ulaz i noge.

Sa zapadne strane objekta nalazi se prostrani bazen za rashlađivanje termalne vode.

Kupelj sa ulične strane ima prigradenu topličku šutu.



**2. Koji prirodni lječilišni faktori imaju najveću vrijednost kad se radi o Vašoj lječilišnoj destinaciji (kvaliteta vode, ljekovitog blata, klima itd). Koje su komparativne prednosti Vaše lječilišne destinacije u usporedbi s europskim termama?**

Ljekovita termalna mineralna voda koja izvire na temperaturi od 58 stupnjeva te je sastavom izvrsna za liječenje i iznutra i izvana. Primarno se koristi za probleme lokomotornog sustava, reume, ozljede kralježnice i sl., ali koristi se i liječenje ispijanjem jer blagotvorno djeluje na čitav gastro sustav, pomaže kod dijabetesa i sl.... Nazivaju je i vodom vječne mladosti.

Peloid Varaždinskih Toplica je mineralni rahli sediment. Sadrži pretežito glinu i kremenj pijesak, željezni sulfid zbog čega je svrstan u skupinu mineralnih sumpornih peloida. Nalazište peloida ili ljekovitog blata je uz same izvore termo mineralne vode, a drugo nalazište udaljeno je oko 800 metara od izvorišta vode i eksploatira se izvan grada u dolini Košćevec.

Primjenjuje se u tisućljetnoj praksi balneoterapije, a provodi se i danas u sumpornim individualnim kupeljima, bazenima s vježbama, hidromasažom, bazenima za plivanje.

**3. Koji su ključni izazovi u razvoju zdravstvenog turizma u Varaždinskim toplicama?**

Ključni izazov je definitivno pomanjkanje stručne radne snage.

**4. Koje razvojne potencijale prepoznajete? Koja su ključna tržišta? Gdje se Vaše lječilište vidi za 10 godina, u odnosu na europsku konkurenciju?**

Ako razgovaramo o destinaciji u cjelini trenutačno nam je potrebna investicija kojom bi se otvorio još jedan manji hotel visoke kategorije za što su ostvareni svi preduvjeti. Također, važno bi bilo da se unutar sustava Bolnice dio smještajnih kapaciteta okrene isključivo turizmu i tržištu, da se uloži u edukaciju zaposlenika iz ugostiteljskog sektora te sadržaje za goste više platežne moći (kvalitetni *wellness* i *wellbeing* programi uz postojeće visokokvalitetne medicinske stručnjake i programe).

Promišljenim ulaganjem za 10 godina Varaždinske Toplice mogu postati vodeća destinacija kontinentalnog turizma te biti motor razvoja čitave županije. Obzirom da kaskamo za našim susjedima Slovencima i EU u cjelini u ovom trenutku smo turistički manje konkurentni, ali kroz nekoliko godina možemo postati očuvani neotkriveni biser bogate kulturno povijesne baštine, vrhunske gastronomije, kvalitetne klime i okoliša bogatog šumama i izvorima pitke vode s top uslugama zdravstvenog turizma.

### 5. Koje programe razvijate za lokalno stanovništvo?

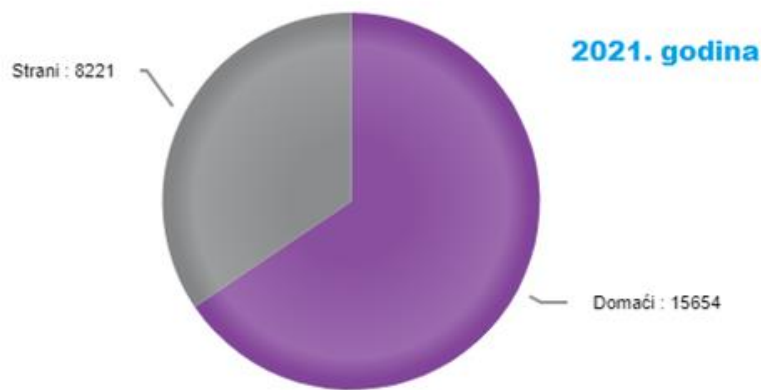
Za lokalno se stanovništvo planira uređenje rekreacijskih staza i šetnica, stvaranje zdravljem inspirirane ugostiteljske ponude te ekološka orijentacija cijele zone. Grad je vodeća destinacija za liječenje tegoba lokomotornog sustava, a uz to poznata je po holističkim programima zdravog života i specijaliziranim programima za osobe treće dobi.

### 6. Koja Vam je struktura gostiju? Možete li nam dostaviti podatke o dolascima i noćenjima za zadnjih 10 godina?

Tablični prikaz broja dolazaka i noćenja gostiju od 2013. do 2021. godine:

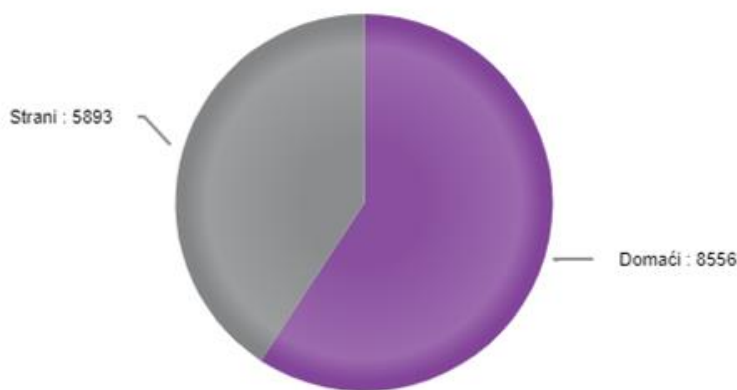
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
<b>DOLASCI:</b>	4.834	4.792	6.346	8.093	9.449	9.716	9.444	4.453	8.218
<b>NOĆENJA:</b>	27.485	28.087	30.627	41.421	45.415	48.318	47.316	12.939	23.875

Najveći broj noćenja ostvaruju domaći gosti, vezani uz lječilište. Posljednjih godina trendovi se mijenjaju, otvaranjem većeg broja kvalitetnih kuća za odmor struktura gostiju se mijenja te raste broj stranih gostiju. To su većinom Nijemci, Slovenci, Poljaci, a do početka rata u Ukrajini su čak 4.5% činili Ukrajinski gosti.



— Domaći — Strani

**Usporedba Noćenja - 2020.**



**7. Koje su prednosti članstva Varaždinskih toplica u EHTTA i Europskoj ruti termalnih gradova? Na koji način međunarodno umrežavanje može pomoći razvoju zdravstvenog turizma i većoj vidljivosti?**

Osim poticanja zaštite i poboljšanja termalne, umjetničke i kulturne baštine svake termalne povijesne destinacije članstvo u EHTTAi donosi brojne prednosti. Vidljiviji ste, prepoznatljiviji, zajedno radimo na novim projektima turističkih paketa, umrežavanje sa strukom... Važan je faktor i poticanje svijesti kod lokalnog stanovništva o vrijednosti naslijeđene baštine i važnosti očuvanja iste.

**8. U tijeku su velika ulaganja u revitalizaciju lječilišnog kompleksa iz EU fondova. Možete li nam ukratko navesti buduće razvojne planove i načine financiranja?**

Prethodnih godina krenulo se s energetsom obnovom zgrada Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju (Minerva, Terme, Lovrina kupelj, Konstantinov dom). Također, Nacionalni spinalni centar je pri kraju sa izgradnjom. Obzirom da se kod korištenja fondova 5 godina ne smije ništa mijenjati tek kad istekne taj rok će se moći tržišno razmišljati. S druge strane, energetska obnova nije doprinijela podizanju kvalitete smještaja te sadržajnom dijelu tako da je u planu koristiti sredstva kroz NPOO kako bi se sredili unutarnji i vanjski bazeni, *wellness* zona te sobe. Također finaliziranjem izgradnje spinalnog centra stvaraju se preduvjeti za ponovno promišljanje o razvoju Lovrine kupelji i upravne zgrade u hotel visoke kategorije.

**Prilog 2: Intervju s rukovoditeljicom Službe za ugostiteljstvo i zdravstveni turizam iz Specijalne bolnice za medicinsku rehabilitaciju Varaždinske Toplice Snježanom Bahunek Hrženjak**

**1. Možete li nam u nekoliko rečenica ukratko navesti ključne razvojne faze povijesti turizma u Vašoj lječilišnoj destinaciji?**

Specijalna bolnica – povijesni događaji

1779 Izgradnja prvih zidanih kupelji – Konstantinove kupelji

1820 Osnivanje prvog modernog kupališnog lječilišta nazvanog Konstantinov dom

1838 Lječilišno kupalište zapošljava prvog liječnika na puno radno vrijeme

1844 Izgradnja pučke kupelji za obične građane i "Gornjeg mjesta" za plemstvo

1871 Izgradnja Lovrine kupelji

1908 Izgradnja hotela Josipova kupelj

1954 Početak obnove kupališnog lječilišta u modernu zdravstvenu instituciju

1957 Otvorenje bolničkog odjela za rehabilitaciju traumatiziranih

1960 Otvorenje kliničkog laboratorija

1963 Izgradnja prvog tvorenog bazena (25x12m)

1964 Kompleks je preimenovan u Bolnicu za reumatske bolesti i rehabilitaciju

1966 Izgradnja hidroterapije

1973 Izgradnja hotela Terme

1981 Izgradnja hotela Minerva

1993 Kompleks je preimenovan u Specijalnu bolnicu za medicinsku rehabilitaciju

1997 Izgradnja vodenog parka

2004 Obnova hidroterapije

2020 -2022 Energetska obnove Minerve, kompleksa skupa zgrada Terme i Lovrine kupelji

2022 Izgradnja Nacionalnog rehabilitacijskog centra za osobe s bolestima i oštećenjima kralježnične moždine

**2. Koji prirodni lječilišni faktori imaju najveću vrijednost kad se radi o Vašoj lječilišnoj destinaciji (kvaliteta vode, ljekovitog blata, klima itd). Koje su komparativne prednosti Vaše lječilišne destinacije u usporedbi s europskim termama?**

Kvaliteta termalne vode i ljekovito blato, blagodati prirodnog okruženja.

**3. Koji su ključni izazovi u razvoju zdravstvenog turizma u Varaždinskim toplicama?**

- plan razvoja grada

- Plan razvoja gradske infrastrukture

- DMC strategija

- Ljudski resursi

**4. Koje razvojne potencijale prepoznajete? Koja su ključna tržišta? Gdje se Vaše lječilište vidi za 10 godina, u odnosu na europsku konkurenciju?**

SBVZT je još uvijek pretežno koncentrirana na medicinsku rehabilitaciju većine svojih korisnika. Od 2018. godine započeo je proces obnove objekta i rekonstrukcija sa ciljem budućeg pozicioniranja. U narednih 5 godina planiramo obnoviti cijeli hotel Minerva i kroz to razdoblje stvoriti uvjete za elitni zdravstveni turizam.

Uz navedeno, pri završetku je i Nacionalni rehabilitacijski centar za osobe s bolestima i oštećenjima kralježnične moždine što će svakako imati snažnu ulogu u daljnjem pozicioniranju.

### **5. Koje programe razvijate za lokalno stanovništvo?**

- Preventivni programi iz područja medicinskog *wellnessa*
- programi medicinske rehabilitacije
- Sportsko- rekreacijski sadržaji vezani uz ljetnu kupališnu sezonu

### **6. Koja Vam je struktura gostiju? Možete li nam dostaviti podatke o dolascima i noćenjima za zadnjih 10 godina?**

Najviše gostiju pristiže iz domaćeg tržišta, no posljednjih godina povećava se broj stranih gostiju što možemo zahvaliti otvaranjem sve više kuća za odmor. Najveći broj noćenja ostvaruju Njemci, nakon čega slijede naši susjedi Slovenci, pa Poljaci te do nedavno Ukrajinski gosti.

### **7. Koje su prednosti članstva Varaždinskih toplica u EHTTA i Europskoj ruti termalnih gradova? Na koji način međunarodno umrežavanje može pomoći razvoju zdravstvenog turizma i većoj vidljivosti?**

- razmjena iskustva
- veći potencijal za istraživanja
- certificiranje kvalitete

### **8. U tijeku su velika ulaganja u revitalizaciju lječilišnog kompleksa iz EU fondova. Možete li nam ukratko navesti buduće razvojne planove i načine financiranja?**

Intenzivno se pripravamo za prijavo na NPOO.

## Sažetak

Zdravstveni turizam jedan je od najstarijih oblika turizma posebnih interesa, koji je obilježio i početke modernog turizma u Hrvatskoj. Simbiozom prirodnih ljekovitih činitelja i turističke usluge stvara se jedinstveni turistički proizvod, koji je posljednjih godina sve popularniji, s obzirom na globalne trendove, sve veću potrebu za zdravijim životom, zdravom prehranom i kvalitetnijim životnim stilom što je potaknuto i pandemijom COVID-19. Zdravstvenim se turizmom nastoji unaprijediti fizičko, ali i psihičko stanje turista korištenjem prirodnih ljekovitih činitelja kao što su ljekovite termalne vode, ljekovito blato, klima, sunce i slično. Razvojem zdravstvenog turizma nastoji se odmaknuti od klasičnog modela masovnog sezonskog turizma, dok zdravstveni turizam može takvo stanje preokrenuti i osigurati održivi cjelogodišnji turizam. Osim Varaždinskih toplica koje su bile tema ovog rada, Hrvatska se može pohvaliti i s drugim kvalitetnim termama: to su Daruvarske toplice, Tuheljske toplice, Krapinske toplice, Stubičke toplice u kontinentalnom dijelu, dok se na Jadranu ističu Istarske toplice te klimatska lječilišta u Opatiji, Splitu ili Hvaru.

Varaždinske Toplice bile su još u antičko doba poznate kao vrhunsko lječilište, upravo zbog izvora sumporne vode. Poznato je da su Rimljani brinuli o svom tijelu i duhu, stoga ne čudi da su se toplice, a time i cijelo naselje oko njih, razvile upravo u to doba. Za razvoj Varaždinskih toplica odgovoran je i car Konstantin koji ih je obnovio nakon što su razorene u 3. stoljeću. Nakon Drugog svjetskog rata toplice se pretvaraju u zdravstvene ustanove odnosno slične bolnicama, što se intenzivira nakon Domovinskog rata kad su Varaždinske toplice kategorizirane kao Specijalna bolnica za medicinsku rehabilitaciju i velikom su većinom pod nadzorom HZZO-a, što je onemogućavalo daljnji razvoj turizma. Zbog toga se planiraju potrebne investicije i grade dodatni sadržaji, bazeni, turistička i lječilišna infrastruktura, kako bi se osigurao potrebni daljnji razvoj zdravstvenog turizma.

**KLJUČNE RIJEČI:** zdravstveni turizam, prirodni ljekoviti činitelji, Varaždinske toplice, antičko doba, zdravstvene ustanove



## Summary

Health tourism is one of the oldest types of special forms of tourism that has developed in the world, and it is considered the beginning of tourism for the Republic of Croatia. By combining natural healing aspects and tourist services, a unique tourist product is created, which has become increasingly popular in recent years due to the increasing need for a healthier life, a healthy diet and a better lifestyle, which has also been stimulated by the COVID-19 pandemic. Health tourism aims to improve the physical and psychological condition of tourists by using natural healing factors such as healing thermal waters, healing mud, climate, sun and similar factors. By developing health tourism, one tries to move away from classic seasonal tourism, which is actually the problem of Croatian tourism and which is based on the promotion of the sun, sea and beach, while health tourism can turn this situation around and ensure sustainable year-round tourism. In addition to the Varaždin spa, which was the focus of this work, Croatia can also boast about other spas that are not located in the Varaždin County. These are Daruvarske Toplice, Tuheljske Toplice, Krapinske Toplice, Stubičke Toplice on the continental part, while the Istrian spas and climatic spas in Opatija, Split or Hvar stand out on the Adriatic.

Varaždinske Toplice is one of the oldest settlements in our region, and it was recognized in ancient times because of the source of sulfur water on which the swimming pool was build. It is known that the Romans took care of their body and spirit, so it is not surprising that the spas, and thus the entire settlement around them, were created precisely during the reign of the Romans. In addition to the Romans, Emperor Constantine was also responsible for the development of Varaždin spas, who rebuilt them after they were destroyed in the 3rd century. However, after the Second World War, the spas were transformed into health institutions, that is, they resembled hospitals, which intensified after the Homeland War, when the Varaždin spas were categorized as a Special Hospital for Medical Rehabilitation and were largely under the supervision of the HZZO, which prevented the further development of tourism. For this reason, additional facilities, pools and buildings are being built to ensure the further development of health tourism.

KEY WORDS: health tourism, natural healing aspects, Varaždin spas, ancient times, health institutions